Уладзімір
Дзюба

Доктар Русель

УЛАДЗІМІР
ДЗЮБА

ДОКТАР РУСЕЛЬ

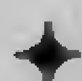

УПАДЗІМІР
ДЗЮБА

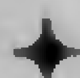
ДОКТАР
РУСЕЛЬ

Драматычная
адысея

Мінск

«Мастацкая літаратура»

1991

ББК 84 Бел7
Д43

Кансультацыя і літаратурная рэдакцыя
Анатоля Вялюгіна

Мастак Юрый Зайцаў

Драматическая поэма «Доктор Руссель» повествует о жизни и деятельности выдающегося деятеля международного революционного движения, ученого Николая Константиновича Судзиловского (1850—1930). Жизнь доктора Русселя (псевдоним Н. К. Судзиловского) удивительна и поистине легендарна. Он принимал участие в народническом движении в России, вел революционную пропаганду в Западной Европе, был знаком с К. Марксом и Ф. Энгельсом.

Тема Белоруссии, родины Н. К. Судзиловского, в эпико-драматическом звучании произведения представлена лирической, щемящей нотой.

Д $\frac{4702120202-092}{М 302(03)-91}$ 52—91
ISBN 5-340-00642-5

Пралог

На ростанях курган у ружаватай смузе. З-за кургана ўстае расой умытае сонца. Заясніцца воблік зямлі, у павевах ветру і пошуме лісця пачуецца вешчы голас, быццам сама зямля-матухна прамаўляе:

Пад кожнаю сасной, пад кожным курганом
Паснулі мае дзеці вечным сном.
Я помню іх. Яны — не чэзлы прах,
Жыву, трымаюся на іх плячах.
Гляджу вачамі іхнімі на свет,
На сіні снег, на яблынь першацвет.
У спратах часу, верныя сыны,
Прачніцеся, рассыпце курганы!

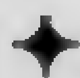
Тады на кургане вырастае постаць сівога вандроўніка з посахам.

Вандроўнік

Я з разгуканых ростаняў дарог
Дастаўся, родная, на твой парог.
Я — доктар Русель. Выцвіў ён зусім,
У сховішчах архіўных псеўданім.
Бярозавы святлісты росны гай
Шапоча мне: Мікола... Мікалай...
Быў хатай свет. Цяжкая падарож.
Вярнуўся з выраю. Здарова, Сож!

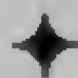

Горкі вырай

Пакінуўшы Расію ў 1875 годзе,
я абараняў свае пазіцыі
і адначасна ратаваў сваю душу
ад засілля драпежнікаў
у розных пунктах зямнога шара.
Маю шчасце:
пасля 40-гадовай службы справе рэвалюцыі ў Расіі
дажыў да падзення нашай Бастыліі.

Мікалай Судзілоўскі

ФАСТАВА

(Май 1874)

Маляўнічыя краявіды Мсціслаўшчыны. Маёнтак дваранiна Канстанціна Судзілоўскага, калежскага асэсара, сакратара Магілёўскай палаты грамадзянскага і крымінальнага суда.

Яго сын Мікалай крые альтанку. Падыходзяць бацькі.

Мікалай

Падайце мне цвікі і малаток.

Бацька

(падае)

Сынок, няўжо цяслярыць навучыўся?

Мікалай

Нарэшце аценілі! Я альтанку
Адштукаваць рашыў вам у дарунак.

Бацька

Не, не, ты толькі, маці, падзівіся,
Як грае гэблікам наш Мікалай!

Маці

Якія ж гэта, Канстанцін, дзівосы —
Наш Коля вырас, свету ён пабачыў.
І працавіты. А таго дваранства
Ў ім — ні на зерне макавае... Хват!

Бацька

Сынок, і праўда ж, хлопец майстравіты.
Во толькі тыдзень дома павярнуўся —
Глядзі, нібыта ў казцы той, альтанка!
Яшчэ дзянёк...

Мікалай

До! Перахваліш, тата...

Маці

То чуе сэрца — як жа ні старацца:
Нявесту, мабыць, хоча ў дом прывесці —
Дзе выглядзеў?.. Імя хаця назваў бы...

Мікалай

Што ж, мама, назаву імя вам. Савіч!
Любоўю Фёдараўнай велічаюць.
А родам з-пад Чарнігава.

Бацька

Дай божа!
Унукаў дачакаемся.

Мікалай

Не, тата.
Мне выпаў іншы лёс: я ў вас вандроўнік...

Маці
(глядзіць на дарогу)

Ну вось, цяпер абедаць мы ўсё ж пойдзем —
Да нас сам прыстаў...

Мікалай
(насцярожана)

Прыстаў?

Бацька

Са Мсціслава.
Маёнтак як купілі — ён ні разу
Не быў — між тым наведацца павінен.
Па службе.

Мікалай

Разумею. Ды ўсё роўна
Спаткацца з ім няма ў мяне ахвоты.

Маці
(з трывогай)

Сынок!

Мікалай

Мяне нямашака ў маёнтку.
А распытае — скажаце: паехаў.
Быў і паехаў! А куды — не знаем.
Магчыма, на Паволжа ці на поўдзень.
І недзе там... Ну, а цяпер ідзіце
І сустракайце госця дарагога.
Я ў будане за домам перабуду...
Ідзі і не хвалюйся, мама. Чуеш?..
(Знікае.)

Прыстаў
(злазіць з брычкі)

Дзень добры Судзілоўскім! Рады бачыць
Асэсара на пенсіі шчаслівым.
Такі набыць маёнтачак! Парк. Поплаў.
Прывабнае, утульнае гняздзечка!
Вось толькі што без птушанят. Кудысьці
Паклікаў іх, відаць, далёкі вырай!

Маці

Не, меншанькіх — дык не...

Прыстаў

Але што зробіш —
Такі наш час, бунтоўны і трывожны...

Бацька

Заходзьце, ваша дабрароднасць! Прошу!

Прыстаў

А гаспадынька штосьці не ў гуморы?

Маці

Як быць шчаслівай, ваша дабрароднасць,
Калі гняздо, як восенню, пусцее.
Вось дзякуй, завіталі вы нарэшце,
Наведаць жа даўно нас абяцалі.

Прыстаў

Пакуль сваю парафію аб'ездзіш...

Маці

Хаця прысядзьце.

П р ы с т а ў

Справу вызначэння
Найпершаснага маю...

М а ц і

Так адразу
Пра справы ўсё вы, ваша дабрароднасць?
(Кухару.)
Гэй, Мітрафан, стол накрывай хутчэй!
Ці ты не бачыш, хто да нас у госці!
(Да прыстава.)
Пра справы за сталом і пагамонім...

Б а ц ь к а
(налівае з графіна ў кілішкі)

Здаровы ж будзьце, ваша дабрароднасць!

П р ы с т а ў

Быў я ў ад'ездзе...

Б а ц ь к а

І, відаць, няблізка?

П р ы с т а ў

Няблізка. Так! Далёка! У Гаранах
Ля Полацка...

М а ц і

Дык ваша дабрароднасць!

П р ы с т а ў
(выпівае)

Пякучая!.. Народнікаў шукалі.
Гняздо сваё звілі там. От паршыўцы!
Царазабойцы!

Б а ц ь к а

Ну, і як?

П р ы с т а ў

Ды збеглі.
Усе да аднаго! Было, ў сябе
Памешчыца мясцовая прыгрэла,
Дазволіла стварыць ім ферму-школу.

Пасля яна ачомалася... Кажуць,
Ваш сын старэйшы, Мікалай, там цёрся?

Маці

Не можа быць! Яму нашто чужое?
Ёсць Фастава — хай толькі прыязджае.

Прыстаў

А я пра што? Маёнтачак цудоўны
У Фаставе! Гляджу, яшчэ альтанку
Будуеце...

Бацька

І за альтанку вып'ем!

Прыстаў

Эх, выпіць вып'ем! А калі ж павыб'ем
Гарэзію з пустых галоў? Ці чулі,
У Кіеве камуну разагналі?
Студэнтаў там і розных адшчапенцаў,
Што легкадумна на манер французскі
Супроць цара рашылі падбухторваць
Глухі натоўп. На вісельню іх трэба!
І нашых магілёўскіх — гэтаксама!
У Пецярбургу, у Маскве лавілі
Каторых. А ва ўсіх адно: замах!
Няма спакою...

Маці

Літасцівы божа!

Няўжо гасудара?..

Прыстаў

Яго самога
Задумалі са свету звесці змоўцы.

Бацька

Не, ваша дабраароднасць, не дазволім,
Каб на цара!..

Прыстаў

(пстрыкнуў па графіну)

Бландзіначкі дазвольце.
Кілішак! Вам, асэсару, скажу:

Глядзіце пільна! Гэта не пашкодзіць.
Усюды трэба «вока» мець ды «вока»!
(Смачна крэкнуў.)
А як старэйшы ваш, студэнт?

Бацька

Было
Навукай захапіўся... Толькі піша
Апошнім часам, што рашыў жаніцца...

Пры́стаў

Тэк-с, тэк-с!
(Узняўся з крэсла.)
Здаецца, меру перабраў.
Аж павяло ў бакі... Альбом? Цікава...

Прыстаў дастае акуляры з кішэні, не прыкмеціўшы, што ўпусціў паперку.

Так, бацька, маці на сямейнай картцы.
А гэта — Мікалай? Сваю руку
Вы, Канстанцін Сцяпанавіч, паклалі
Яму з любосцю на плячо: выходзіць,
За сына гонар у бацькоўскім сэрцы.
А гэта хто?

Маці

Яўгенія. Яна
Сярэдняя між дочак. Гімназістка.

Прыстаў

Хай вучыцца, шануючы бацькоў.
Ну, ну!..

Кухар налівае з графіна.

Ага! Яшчэ кілішак можна.
Э-эх!.. Дабрацца б мне да тарантаса!

Бацька надзявае прыставу шапку.

А!.. Шапка... Як жа нам без галавы!
Графін — на стол, а спатыкач — у ногі.
Бр-р-р! Службу моцнай лапаю трымаю.
Крамолу раскрамолю ўраз любую!
Цар ведае, каму даверыць справу!
(Запявае.)

Замкну хату на замок — чу-ча-ра, чу-ча-ра!
А сам пайду да дзявок — ку-ку! Ха-ха!..

Бацька

Бывайце.

Маці

З богам, ваша дабрароднасць!

Прыстаў
(аддаляючыся)

Добры вечар, дзеўкі, вам — чу-ча-ра, чу-ча-ра...
А я жонку пахаваў — ку-ку! Ха-ха!..

Судзілоўскія смяюцца.

Мікалай
(уваходзячы)

Пра што пытаўся?

Маці

Пра цябе, сынок мой.
Яшчэ ён згадваў нейкія Гараны.

Бацька
(схіляецца)

Паперка вось... Дык гэта ж ён згубіў!

Мікалай
(бярэ паперку)

А гэта ж спіс таемны! Паглядзіце.
У ім пра сына вашага вунь колькі
Напісана.

Маці

Дзе?

Мікалай

Вось я... Нумар дзесяць...

Бацька
(Чытае)

Так... Судзілоўскі Мікалай... Студэнтам
Ён часта бунтаваў у Пецярбургу.

Прагналі.
Стаў у Кіеве вучыцца,
Дзе назбіраў з народнікаў гурток,
Названы імі «Кіеўскай камунай».
(Пазірае на сына.)
Гадоў за дваццаць пяць табе, злачынцу...
Крыху ніжэй сярэдняга ты росту.
Русявы. Чысты і прыгожы твар.
З гарбінкай нос. І рэдкая бародка...

Маці

Ну й каіны! Забылі пра радзімку
Сказаць...

Бацька

...ён, Судзілоўскі, так заўсёды
Імкнецца апранацца, што нібыта
Ён па апратцы майстравы з арцелі...

Мікалай

Шкада, што не закончыў я альтанку.
Мне дні праз тры прывезлі б дакументы
На іншае імя. Не дачакаўся.

Бацька

Цясляр мой!

Мікалай

Я цяслярыць навучыўся.
Не беларучка. Поўдзень наш і поўнач
Ніхто так не схадзіў, як я з сякеркай.
Цяслярыў я.
І гаварыў з людзьмі,
Адумаліся каб ды гналі сон.
Я веру: мы народ яшчэ разбудзім.
Нас шмат...

Маці

А хто яны, твае сябры?

Мікалай

Сябры мае, таварышы Кавалік,
Каленкіна, Сцяпняк-Краўчынскі, Кабліц,
Дэйч... Сотні...

Маці

Сын, вас цар усіх загубіць!

Мікалай

Не зломіць суд і высылка не зломіць.
Мы выбралі дарогу, не саступім.

Маці

Мая крывінка!..

Бацька

Сын! Паслухай бацьку.
Цябе, усіх вас, бачу, скрозь абклалі —
Не вырвацца... Едзь да нявесты, чуеш?
Жаніся. Супакойся. Не яршыся
І не прасі ў цара спагады тое.
Не з тых ён, хто даруе... Я хацеў бы,
Каб ты забыў на ўсё — цябе забудуць.

Мікалай

А хіба птахі гнёзды ўюць тады,
Калі пара прыйшла збірацца ў вырай?
Чакаць, што вецер шчасце прынясе?
Сябе ў муры пустых надзей хаваць
І верыць, што галоўка ацалее?..
Даруй мне, тата.

Бацька

Сын, не мне табе
Дарогу выбіраць. Калі дзяўчыне
Даў слова ты...

Мікалай

Яе наведаць мушу.
Яна мяне павінна зразумець.

Маці

Сынок, але ж няблізкі свет — Чарнігаў.
Не дойдзеш пешшу. Па чыгунцы можна...
Ой, не, забудзь чыгунку! Там жа шпегаў —
На кожным кроку! Высачаць цябе...

Мікалай

Знайду я спосаб. Не хвалюйся, мама.

У гародзе пяюць дваровыя дзеўкі:

Ой, ляцелі журавочкі,
Пасеялі слёзы-крывінкі,
І ўзышлі, прараслі журавінкі...

Бацька

Найлепш у чоўне па Сажы падайся...

З гарода чуваць песню:

Журавы на адлёце кружылі,
У крыку смутным тужылі.
Адкрычаўшы, знямелі,
У чужыну паляцелі.

Мікалай

Спяваюць, што на сэрцы, у душы...

Маці
(плача)

Сумотна птушкі пакідаюць гнёзды...

Мікалай

Я не забуду гэтай песні, мама.
Прашу цябе, дай у дарогу мне
Кісет, які ты ўчора вышывала.
Там бераг Сожа, роднага да болю,
І шэры воўк, на ім — вярхом Іванка.

Маці

Не скончыла я, не паспела, сынку.

Мікалай

Здалёку, мама, я назад вярнуся —
Тады ты і закончыш свежай ніткай.

Маці збірае ў дарогу.

Бацька

Баішся — схопяць...

Мікалай

Нават смерці, бацька,
Я не баюся. Ды загінуць марна
Я не хачу. Пра гэта толькі маме
Нічога не кажы.

Бацька

Я разумею.
Каму ты, сыне, прысягнуў?

Мікалай

Народу.
Сваёй Радзіме і Народнай волі,
Радзіма без якой чужой здаецца.

Маці
(з вузельчыкам)

Ты штосьці з бацькам тоіш ад мяне?

Бацька

Пра волю гутарку вядзем, пра волю...
Але адкуль ён, буйны вецер, прыйдзе,
Калі разбудзіць нетры цёмнай пушчы?

Мікалай

Такі вятрыска ёсць — сыны Расіі.
Ёсць племя маладое. Гэта племя
Святло навук пазнала, горыч праўды.

Бацька

Былі арлы не толькі на Сенацкай.
Яны, як Пугачоў, з маны вялікай
Скрозь пачыналі, тут жа абвяшчалі
Сябе нашчадкамі цара, што царскай
Крыві яны і род іх знакаміты.
Яны супроць падману выстаўлялі
Падман ці не таму, што ў свеце больш
Няма надзеі між людзей, а праўда
Адолець крыўду зможа ў рэшце рэшт.
Табе, тваім сябрам не раз сялянскі
Пазнаць даводзілася цёмны гнеў,
Калі вы ўскласці на цара віну
Паспрабавалі...

Мікалай

Уцякалі нават
Ад мужыкоў, калі нас тыя ў рукі
Ураднiку ледзь-ледзь не аддалі.
Мы пойдзем толькі шляхам праўды, покуль
Яна не стане вераю народнай.

І нас не раз адчай цягнуў на дно.
Згнілі адны ў цэнтралах, і знявера
Даводзіла да самагубства іншых,
І нават да ганебнага — да здрады.
Ды між сяброў маіх і аднадумцаў
Было і застаецца шмат нязломных
Патужнікаў, што зломяць цёмны мур.

Бацька

Сумненняў жорны ў перамол тваю
Душу ўзялі. Самому мне вядомы
Бязлітасны каменны холад іх.

Мікалай

У нас не мара — мэта ёсць: стварыць
За межамі кайданнае Расіі
Такую лучнасць грамады, якая б
Змагла народ узняць супроць манарха,
І вырваць люд з ганебнага палону,
І адгукнуцца ў новых пакаленнях
Рэвалюцыянераў. Часам думаў:
Мы быццам жоравы, што прыляцелі
Заўчасна і прынеслі без пары
З сабою напамінак аб вясне.

Маці

Сынок мой...

Мікалай

Мама!

Маці

Любы... На расстанні
Вазьмі з сабой зямелькі нашай, Коля.
У гэтую зямельку на чужыне
Зярнятка кінеш — прарасце Радзіма.

Бацька

Лёс Каліноўскага табе вядомы.
Ён быў. Яго няма. І тысячы
Галоў з плеч пакаціліся. А іншых
Таксама недзе тысячы гібеюць
На катарзе сібірскай. Я малюся,
Каб ты жывы вярнуўся.

А на гародзе не моўкне песня:

Адкрычаўшы, знямелі,
У чужыну паляцелі.
На далоні маёй журавінкі...

НА САЖЫ

Бераг ракі пад шатамі бору. У чароце, якім зарасла затока-старыца, Мікалай Судзілоўскі садзіцца ў човен. З кустоў разлёгся басавіты голас:

Спытацца трэба. Тут я гаспадар.
Ну, што супуціўся. Выходзь сюды!

Судзілоўскі

Хто вы?

Пархом

Ты з чоўна выйдзі і зірні!

Судзілоўскі

Дзень добры вам!

Пархом

Дабрыдзень, чалавек.
Сядай на пень — працягам дуба будзеш.

Судзілоўскі

Гляджу я, дубу век укарацілі.

Пархом

Але хіба ў цябе душа, нібыта
Той дзьмухавец?

Судзілоўскі

Суцішна тут, і вецер
Не распаветрыць дзьмухаўца.

Пархом

Ды ты
Сядай ямчэй. І перад дубам надта
Не выстаўляй, брат, гонару. Жыў мудра
Вячысты дуб. Не кланяўся нікому,
Самому перуну не саступаў,

Пакуль той бліскавіцаю зласліва
Не падпаліў бакі яго сівыя.
А я сякерай сажанёвы ствол
Счасаў, і вось, як стол, ён перад намі.
Харчуюся я тут. Прыемна думаць,
Што можа хоць крыху дуб перадаць
Сваёй мне сілы з каранёў глыбінных.

Судзілоўскі

Удзячны я спагадзе і пашане.

Пархом

Яшчэ калі цябе не бачыў я,
Мог думку мець, хто ты такі.

Судзілоўскі

Даруйце,
Не надта што ў прадбачанне я веру
Тых ясназорцаў, ведаюць якія
Пра долю-лёс вандроўніка, не чуўшы,
Не бачыўшы.

Пархом

Каб думка не блудзіла,
Спыню цябе. У гэты кут вярнуўся
Я толькі ўчора. А хадзіў жа я
Далекавата, гэтак вёрст за дваццаць.
Жыве адзін там графскі палясоўшчык.
Жыве ў засценку. Я мяняць насіў
Туды мірона вэнджанага, зёлкі,
Што ад зямлі лясной і лугавой
У добрай змове з сонцам сок гаючы
У сцёблы набіраюць, як пітво.
То лекі ад хвароб падступных, хлопча.
Дык я й занёс — хай спажываюць людзі.
Мне круп яны адсыпалі на кашу,
І солі нават.

Судзілоўскі

А вы тут адны?

Пархом

Ты малады і нецярплівы, бачу.
Як паджаробак, што каню старому

Дарогу забягае на пачатку.
Пасля прыстане, галаву апусціць
І ледзьве-ледзьве цягнецца за возам.
Тут конь стары і вымушаны збочыць
Са шляху на папас. Я кашу ўспомніў —
І ты ўстрывожыўся: відаць, не еўшы,
Як той мядзведзь, што за зіму схуднеў,
На Юр'я на нішчымнага нарэшце
З бярлогі вылез, згаладаны ўшчэнт.

Судзілоўскі
(усмешліва)

Ад праўды мне не збегчы.

Пархом

Пацярпі.
Не забягай — бліжэй к папасу будзеш.
Хадзіў я не адзін. Са мной была
Прыручаная чапля. Дык яна
Ўстрывожылася раптам: круг зрабіўшы,
Апала на маё плячо імгненна,
І ў птушкі задрыжала дзюба,
Спалохана зашчоўкаўшы. Выходзіў
Я на дарогу стоена. Пачуў,
Як фыркнуў конь. Затым — і галасы.
Я ненадоўга затрымаўся там.
Мы з чапляю гушчарнікам глухім
Паціху месца абагнулі тое,
Пайшлі сваёй сцягою.

Судзілоўскі

Хто ж дарогу
Вам заступіў?

Пархом

Я і чакаў, што ты
Спытаеш. Так бывае: чалавек
Куды больш пра сябе тады гаворыць,
Калі пытае. Многа менш, калі
Расказвае ён пра сябе. Жандараў
Засела зграя там. Крумкач цікуе
Хвіліны, калі кроў ахаладзее,
Жандар цікуе кроў адно жывую.
Што скажаш? Ці не так?

Судзілоўскі
(з усмешкай)

Калі пытае,
То пра сябе гаворыць чалавек.

Пархом

Спрыцён на слоўца! Хай жа будзе так,
Нібыта я і не пытаў. Вунь каша
Пад папараццю. І гарбата побач.
Не надта, праўда, каб зусім гарбата,
Падвар з травы-буцейкі, што казінец
З ног выганяе. Дзікага мядку
Для госця знойдзецца падгарчык. Еш!
Еш, чалавек.
Адна вось толькі лыжка.
Тады табе і пачынаць.

Судзілоўскі

Не трэба.
Ёсць ножык у мяне.

Пархом

Хто есць нажом,
Той з'есць ражон. Мы лыжкаю адной
Лепш паямо. І будзе, можа, лепш
Табе са мной інакш загаварыць?
Еш, чалавек... Табе я «ты» кажу,
А ты мне «вы» ды «вы». Вось лыжка нас
І параўнае.

Судзілоўскі

Проста як і мудра!

Пархом

Дык ведай: лыжка некалі людзей
Няроўнымі зрабіла. Бо дужэйшы
Ўзяў большую, а меншую — слабы.
З таго пайшла няроўная дзяліцьба.
Адсюль пайшоў нязводны ўвесь падман.
І тут і там.

Судзілоўскі

Калі б на ўсіх ды лыжка
Адна была!

Пархом

Жуй, чалавек, жуй лепш.
Не разжуеш — і смаку не пазнаеш.

Судзілоўскі

Хто вы такі?

Пархом

Калі зноў кажаш «вы»,
Да дна вышкрэбвай кашу.

Судзілоўскі

Мне таго
І трэба, мусіць.

Пархом

Што ж, яшчэ наварым.
Да вечара далёка. Ты пытаеш,
Хто я. А на тваё як вока? Ну?

Судзілоўскі

Маглі б вы мне за дзядзьку быць.
Па ўзросту.

Пархом

Напэўна. Дык хіба плямяш не можа
Сказаць у шчырасці бяскрыўднай дзядзьку
«Ты»?

Судзілоўскі

Можа. Так! Каго сустрэў я сёння
Тут, на Сажы, сказаць нялёгка: хто ён,
Не ведаю. Ды не хачу, прызнацца.

Пархом

У нетрах, між Дняпром і Сожам, закуць
Надзейная мая. Як зваць цябе?

Судзілоўскі

Мікола.

Пархом

Дык Мікола... Што ж, цікава!
Але на ўгодніка ты не падобны

Пахваткаю. Не з ціхага гнязда
Узвіўся сокал. Пі, юнак, гарбату.
Напэўна, ведаеш ты гарадок унізе,
Завецца Веткай. Там на свет з'явіўся
І там асірацеў. І закруціла
Шалёным вірам доля мая крута.
Павінен быў рабіць я ўсё, бо ўсім
Памочнік быў. У рыбака, у цеслі,
У бортніка, у каваля. Было,
І ў балагола там ці ў скамароха.
Усюды быў адзіны паратунак —
Умей і паспявай! Усё я мусіў
Умець. Мяне прыставілі аднойчы
Да панскай псярні нават. І стары
Ахрэм, з вядзьмарскай хваткай егер, выць
Па-воўчы навучыў мяне. Я выў.
Выў, да зямлі прыпаўшы, і выводзіў
Выццём ваўчыну зграю на сябе.
Паны забаву мелі. Асабліва
Калі ўдавалася ваўкоў напляжыць.
Аднойчы зграю на сябе я вывеў,
Ды іншая забава паляўнічых
Спыніла недзе. На мяне глядзелі
Жахліва вочы воўчыя і хіжа
Гарэлі. Я ад страху выў зацята.
І думалі ваўкі, чаму тут верыць —
Вачам альбо вушам?

Судзілоўскі

Відаць, вушам?
Інакш я не сустрэў бы вас сягоння...

Пархом

Мікола, эх, Мікола... Я адзін
Перад табою, а ты зноўку «вас»...

Судзілоўскі

Не буду больш. А што далей?

Пархом

Ахрэм
На выручку мне прыскакаў. З сядла
Саскочыў ён, ударыў з дубальтоўкі,
І воўчая разбеглася аблога.

А я свой голас страціў, анямеў.
Мяне прагналі з псярні. На Сажы
Я пасяліўся, як манах, у пушчы.
Рака і паплавы, дубы і сосны,
У хмарным небе вырай жураўліны
Са светам размаўляць зноў навучылі.

У месячным святле пераліваецца рухомае серабро ракі. На вёслах Судзілоўскі і Пархом.

Пархом

Не першы ты ўцякач, стрывожана пануры,
У Сожа на плячах калышаш хмары-думы.
Мой дзед —
На свеце ён сто вёсен адвяслярыў —
Калісьці човен гнаў апоруч з Пугачовым.

Судзілоўскі

Сівая байка.

Пархом

Што ты! Ямеля здзёр пагоны,
Прыгнёт салдатчыны
Пракляўшы ў царскім войску.
Хаваўся ён у нас, у кузні старавера —
У Ветцы
З веку ў век для вальнадумцаў прыстань.
Смалой, свабоды ветрам, далечынёй прапахлі
Каната скруткі там і лайбы з якарамі.

Судзілоўскі

А Пугачоў?

Пархом

Арол на родны Дон падаўся.
Глядзі! За згонам згон у досвітным тумане
Плыты, плыты плывуць.
Мы з маху іх нагонім!..
З баграмі плытнікі, і хатка вунь на згоне.
Куды, куды вы, хлопцы, з роднай баравіны?

Галасы:

— А мы ў Дняпро!..
— Ў Дняпро!..
— На Украіну!...

Пархом

Тады ў арцель вам з ходу дзецюка падкіну!

Судзілоўскі

Бывай, Пархом, бывай.
Развёў ты мне бяду ўсю.

Пархом

Адно хачу, каб ты на родны Сож вярнуўся.

ПАРОМ НА ДНЯПРЫ

(Чэрвень 1874)

Вячэрні парк на высокім беразе. У ліповай алеі цьмяна бялеюць дзве постаці.

Савіч

Гняздзечка мы звіем сабе ў Маскве.
З цябе цудоўны доктар выйдзе! Буду
Я шчабятаць: «Прафесар Судзілоўскі...»
Ды ты мяне не чуеш! Мусіць, любы,
Чарнігаўскай красою паланёны
І вечным, як зямля гэта, Дняпром?

Судзілоўскі

Я тут і ўжо не тут. На сэрцы скруха.

Савіч

Сказала маці я: ты сёння ў нас
Вячэраеш...

Судзілоўскі

Даруй, Любаша. Я
Застацца не магу, бо чорны воран
Пасе мой лёс і днём і ноччу кружыць.

Савіч

А я?

Судзілоўскі

Я напішу табе здалёк,
Прыедзеш, калі толькі пажадаеш...

Савіч

Чакай, чакай... Што з Кіеўскай камунай?
Усё, напэўна, скончана?

Судзілоўскі

Тваё
Імя не значыцца ў таемным спіску.

Савіч

Мы добра пачыналі

Судзілоўскі

Апантаны,
Нарыхтаваў я карт геаграфічных
Зямель Паволжа, Падняпроўя, поўдня —
Куточак кожны там павінен ведаць
Рэвалюцыянер, і я — таксама.
Усе мы зразумелі: каб мець права
Адным жыццём павечна жыць з народам,
Перш-наперш трэба нам жыццё змяніць
І толькі з працы жыць: я цеслем стаў.
Бянецкі, Кабліц, Фішар шылі боты.

Савіч

Больш года ў краме скаратала я.
Краўчыхаю Засуліч Вера, помніш?
Каленкіна і Валкенштэйн паспелі
З Вахоўскай панастаўнічаць. Данецкай
З тваёй сястрою Жэняй давялося
Пакаштаваць прыказчыцкага хлеба.

Судзілоўскі

Брашкоўская капалася ў гародах,
І цётку Брэшку ведалі ў прадмесцях.
Заробленыя грошы кожны ўносіў
У касу.

Савіч

Кнігі набывалі мы,
Апратку, харч.

Судзілоўскі

Узнікла так яна,
Камуна наша Кіеўская. З ёй

Рэвалюцыйныя гурткі Паволжа
Радніліся, хінуліся да нас
Рэвалюцыянеры Пецярбурга,
Масквы і Пензы, Харкава, «чайкоўцы».
У Кіеўскай камуне кожны мог
Майстэрствам барацьбітным авалодаць
Ці навучыцца шыфравальнай справе.

Савіч

А колькі лекцый прачытаў ты, Коля,
Па філасофіі, па палітычнай,
Я помню, эканоміі...

Судзілоўскі

І кожны
Мог адпачыць у нас пасля дарогі,
У вёску ж ад'язджаючы, сабрацца
Ці пераапрануцца, атрымаць
У нас патайных явак адрасы.
Камуна стала як бы штаб-кватэрай
Усіх, хто зваўся «хадакі ў народ».
Пашкамутала люта камунараў
Ахранка царская — усё ж, лічу,
Застаўся дух Камуны, дух яднання
Рэвалюцыйных сіл. Шляхоў назад,
Да адступлення, нам няма.

Савіч

Мой любы!

Судзілоўскі

Мяне шукаюць. Я чакаць не буду,
Пакуль начэпяць кайданы на ногі.
Пацягнуцца тады гады, як хмара
Нязводная... Я вырвуся адсюль
І ўсё зраблю, да рэшты сіл астатніх,
Каб Русь, ад хваль балтыйскіх да Амура,
Русь Белая мая і Украіна
Сустрэлі свой світальны дзень
І выйшлі на абшар свабоды!

Савіч

Не толькі я — алеі гэта чуюць.
Тут ліпы чулі прадзеда майго

І дзеда. Я б хацела, каб пачулі
Яны і ўнукаў нашых...

Судзілоўскі

Я дадому
Тады вярнуся, калі наш народ
Падымем мы і разам з ім змагу я
Ўзяць у адну сваю руку паходню
І зброю — у другую. Ведай, зброю!

Чуваць бразгат шамкоў — хтосьці едзе сюды.

Не засмучайся. Праўдзі мяне
Сцяжынкаю да лесу. Там чакае
Мяне фурман.

Савіч

А як жа... як жа я?

Судзілоўскі
(знікаючы)

Бывай, Любаша!

Савіч

Да спаткання, родны.

Дзявочая постаць прывідна бялее ў прысадах. Ля дзяўчыны спыняецца задыханая тройка.

Ротмістр

Паненка, я вітаць вас маю гонар!
Дазвольце на зямлю сысці, зямному
Мне пакланіцца хараству. Вы — Савіч?

Савіч
(схіляе голаў)

Хіба дарогу заступіла вам?

Ротмістр

Не, не! Я сам тут загадаў спыніцца.

Савіч

То дзякуй вам за гонар, мілы рыцар.
Дарога вас чакае.

Р о т м і с т р

Выбачайце,
Паненка Савіч! Мушу затрымацца.
Гэй, вахмістр Шаўлюкоў, агледзець парк!
Я знаю, дваранін...

С а в і ч

Што?

Р о т м і с т р

...Судзілоўскі
Не першы год знаёмы блізка з вамі.
І я павінен папярэдзіць вас:
Калі вам любы ён, тады дазвольце
Яго пабачыць.

С а в і ч

Вас не разумею.

Р о т м і с т р

Ён малады, няўрымслівы, гарачы.
Як вецер. Той вятрыска шалавіты,
Што і паненкам, як бывае часам,
Псуе прычоскі.

С а в і ч

Ой, даруйце, часу
Не маю я пра вецер разважаць.

Р о т м і с т р

Дарэмна зневажаеце, паненка.
Дзе Судзілоўскі зараз? Неадкладна,
Хутчэй дазвольце мне яго пабачыць!

С а в і ч

Крыху спазніліся вы, пане ясны.
Быў тут ён, ды паехаў.

Р о т м і с т р

Як? Куды?

С а в і ч

Ажно ў Маскву. Мы жыць там будзем. Адрас
Магу вам даць. Мікіцкая, трынаццаць.

Ротмістр

Кватэра? Помніце?

Савіч

Трынаццаць.

Ротмістр

Бач ты!
Два тузіны чартоўскія!

Савіч

Затое
Пад сілу пану ротмістру запомніць.

Досвіткам завозна на дняпроўскім пароме: галас, вазы, брычкі, груды скрынак, кошыкі — хто ў поле, хто на ранішні рынак, хто з далёкай ці ў далёкую дарогу. Адчальвае цяжкагружаны паром. З-за пагорка вылецела жандарская тройка. Прарэзлівыя свісткі, каб запыніўся паром.

Селянін

Тпру! Мілы чалавек, дапамажы!
Пакуль я гэта на паром уз'ехаў,
Намэнчыўся з канём. Бач, як храпе:
Дняпра не бачыў... Дужая рака!

Ён крычыць Судзілоўскаму, якога цяпер не пазнаць: тырольскі капялюш, куртка, боты, рыжая барадка.

Э, мілы чалавек, не разумееш
Па-нашаму?..

Судзілоўскі

Гут! Гут! Дніпро... Дні-про-о-о!..

Селянін

А-а... З каланістаў, мусіць... Значыць, немец.
Пан ахвіцэр, я замінаць не буду.
Лявей падамся з возам. Тпру! У, чорт!

Ротмістр

На д'ябла гэты каланіст падобны.
(Насцярожана.)
Два тузіны... Маскоўскі адрас...

Судзілоўскі
(смяецца)

Гут! Гут!

Ротмістр

Гэй, Шаўлюкоў, ідзі сюды!

Вахмістр

Арыштаваць? Не, гэтага няможна.
І праўда ж, каланіст. А праз яго
Ў няміласць трапім да гасудара.
Такія немцы скрозь тут, на Дняпры —
Указам царскім дадзены валокі.

Ротмістр
(ціха вахмістру)

А Судзілоўскі? Судзілоўскі дзе?!.

Вахмістр

На тым ён, пэўна, беразе даўно.

Ротмістр

Адчальвай! Ды хутчэй, жвавей, паромшчык!

Вахмістр

А вось і сонца.

Ротмістр

Мне б зацьменне лепш.

Вахмістр

Царазабойцы за мяжу — цю-цю!

Ротмістр

Тут каланісты, там — царазабойцы.

Вахмістр

Але за рэдзьку хрэн не саладзейшы.

Паром марудна скрануўся, падаўся ў развароце — кармой па плыні.

ВЕТРАЗЬ РАССТАННЯ

(Адэса. Лістапад 1874)

Гамана і дым пад скляпеннем партовай карчмы, дзе густа віснуць пах вэнджанай скумбрыі і каланіяльны водар кавы. Чорнабароды балгарын чытае вершы бічам-прыкіпалам.

Хрыста Боцеў

Цяжка, цяжка!.. Віна дайце!
Каб забыць, не бачыць нават,
Як вы, дурні-марнатраўцы,
Ганьбу зблыталі са славай!
Каб забыць мне край свой родны,
Дом, дзе ў гневе мы маўчалі,
І тых, што мне дух свабодны,
Дух змагання завяшчалі!
...Вып'ю ўсё, на злосць чужынцам
І вам на злосць, патрыёты!
Больш няма мне тут цаніць што,
А вы... а вы — ідыёты!

Судзілоўскі
(падсеў да століка)

Экспромт такі занатаваць патрэбна,
Каб свет век помніў.

Хрыста Боцеў

Запісаць? Пяро!..

Судзілоўскі

Ад жураўля... Вось, калі ласка!

Хрыста Боцеў

Пушкін
Амаль такім пісаў тут, у Адэсе.
Хлушу я — з лебедзя было пяро.

Судзілоўскі

А жураўлю, выходзіць, менш даверу?

Хрыста Боцеў
(шэптам)

Прычаліць неўзабаве наша яхта.
Галоўнага дзяржаўнага злачынцу

Расійскае імперыі даставіць
Цераз граніцу даручылі мне.

С у д з і л о ў с к і

Балканам дзякуй! Значыць, яхта... мол...

Х р ы с т а Б о ц е ў

Знікаю. Ты ў таверне заставайся.
Навокал шпегі. Асцярожным будзь!
Цікуе за табой адна дзяўчына.
А выйдзеш — з Дэрыбасаўскай шыбуй
На Кацярынінскую і агледзься —
Мянялы там заўсёднікі. А ты —
Валютчык. Ты не каланіст — валютчык.
Бывай і да сустрэчы!

С у д з і л о ў с к і

Да сустрэчы!

Ён прыглядаецца да д з я ў ч ы н ы за столікам у кутку.

Няўжо сястра? Пакутніца... Яна!

Я ў г е н і я
(у думках)

Мой брат, мой любы...

С у д з і л о ў с к і
(у думках)

След у след за мной
Ішла як па лязу яна. Няўжо
Сябры паслалі ці сама рашыла?

Я ў г е н і я
(у думках)

Не падыходзь! Не выдавай сябе!
З табою Хрыста Боцеў гаварыў.
Даверыцца яму заўсёды можна.
Вучыўся ён, я чула, у Адэсе.
Балгарскі брат з расійскім выхаваннем.

С у д з і л о ў с к і
(у думках)

Эх, Жэня! Дзеля брата-валацугі
Жыццём ты рызыкуеш...

Яўгенія
(у думках)

Пра мяне
Не думай. Пад скляпенне, паглядзі,
Сумніцельныя тыпы завіталі.
Афіцыянта клічаш... Разлічыўся...
Таверну пакідаеш... Віжукі —
Услед. Няўжо цябе я не ўратую,
Загнаны браце...

На вуліцы.

Судзілоўскі
(у думках)

Ах, сястра, сястра!..
Вось рог і Кацярынінскай... Сюды
Дастаўся як валютчык да мянялы.

Яўгенія
(непадалёк, у думках)

Рундук зялёны, і сядзіць мяняла
У старасвецкім аблыселым крэсле.
Да крэсла, каб не апаліла сонца,
Прывязаны шырозны парасон.
Ты папраўляеш на плячах мянялы
Прапахлыя цыбуляй лахманы.
Твая рука ў яго касцістых пальцах.
Табе ён усміхаецца... Ссыпае
У скрыню медзь і срэбра. Грошы, грошы...
Людзей ты ўмееш да сябе хінуць!
Нібыта выжлы, знервавалі шпегі:
Валютчык і мяняла ў нейкай змове.

Яўгенія заступае дарогу агентам, учапіўшыся ў аднаго з іх.

Ратуйце! Хоча згвалціць ён мяне!..

Галасы:

— У нас на Малдаванцы сёння шухер?
— Любошчы!..
— Будзе з ім, як з мёртвым Шойлам...

Ротмістр

Валютчык з ёй, напэўна, заадно?

Воклiч:

— Такое для Адэсы — непрыгожа!

Агент
(Яўгеніі)

Ну!.. Адпусці! Не паўтараю двойчы.

Воклiч:

— Сам шкрабай пешшу ты да рабі Борух!

Агент
(у натоўп)

Не падыходзь! Страляю!.. Пане ротмістр,
Там — яхта!

Ротмістр

Дзе?

Агент

Ад мола адыходзіць.

Агент адрывае ад сябе зняможаную Яўгенію.

Мяняла

Валютчык збег... Пайду да Анькі Шнэйвэйс...
Яўрэй-нябога... Франкі... цэнты.. ліры...
Крыж... знак Асмана... іерогліф... леў...
Пайду да Анькі Шнэйвэйс...

Ротмістр

Затрымаць
Заступніцу-хаўрусніцу, вароны!

Гучыць нечакана тут, над паўднёвым портам, песня ляснога краю:

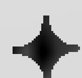
Ой, ляцелі журавочкі,
Пасеялі слёзы-крывінкі,
І ўзышлі, прараслі журавінкі.
Журавы на адлёце кружылі, кружылі.
У крыку смутным тужылі.
Адкрычаўшы, знямелі.
У чужыну паляцелі.

У марскім блакіце, аддаляючыся, бялее яхта.

На далоні маёй журавінкі,
זледзянелыя крывінкі.
Ледзяныя, ды цёплыя,
Бо свае яны, родныя.

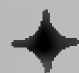

Вулканы Еўропы

Пасля выступленняў Маркса і Энгельса,
на трыбуне Судзілоўскі, беларус,
шкадаваў, што залішне юны ўзрост
не дазволіў яму браць удзел
у паўстанні 1863 г.,
але жыццё, якое тады кіпела вакол яго,
пабудзіла ў ім глыбокае спачуванне
да гераічных абаронцаў волі
і сталася апірышчам яго адносін да гэтага руху.

Польскі часопіс «Wici» —
Цюрых, 30 студзеня 1875 г.

ТРЫВОГА Ў ЗІМНІМ

(Снежань 1874)

Цар Аляксандр II прымае шэфа жандараў і галоўнага начальніка «Трэцяга аддзялення» графа Пятра Шувалава. Гэта не пачатак, а працяг стрывожанай размовы.

Ш у в а л а ў

За вас аддам жыццё!

А л я к с а н д р II

Маё жыццё
Вісела ўжо на павуцінцы двойчы:
Яго сарваць паганаю рукой
У час пралесак
Меціў Каракозаў
І растаптаць імкнуўся Беразоўскі.
Кручча...
Нарадавольцы...
У палацы
Сядзіш на троне,
Як на бомбе.
Чулі, блукае па Еўропе нейкі прывід?

Ш у в а л а ў

Здань камунізму.
Гэта з «Маніфеста...».

А л я к с а н д р II

Ёсць Маніфест на свеце толькі царскі!
(Злосна.)
Чаму з камуны Кіеўскай яшчэ
Блукаюць галадранцы на свабодзе?

Шувалаў

Яны, ваша вялікасць, як адзін
Арыштаваныя.

Аляксандр II

Не ўсе.
Чаму?

Шувалаў

Узяты завадатары па ўсёй
Расіі.

Аляксандр II

Але кіеўскае гідры
Галовы не абсечаны.
Яшчэ
Ёсць нехта Судзілоўскі.
Дык скажыце:
Ён вамі ўзяты?

Шувалаў

Ён уцёк за мора.
Ішлі па следу.
Ды хіцёр,
як рысь.
Яго сястрыца ў крэпасці цяпер.

Аляксандр II

Сініца ў клетцы — для дзятвы забава.
А журавель за межамі дзяржавы?
(Смяецца.)
Эх, Пётр Андрэевіч, дарадца верны,
Дым Севастопаля на вашых скронях,
Рука дыктатара —
назвала світа
Пятром Чацвёртым вас.
Таму шаную.

Шувалаў

Як страж Айчыны я да вас прыходжу
З той непрыкрытай праўдаю, якая
Павінна перад яснасцю вачэй
Майго гасудара з'явіцца босай.

А л я к с а н д р II

Не-не!
Атаясамліваць, мой граф,
Дзяржавы нашай праўду з грэшнай Евай
Не трэба...
(Смяецца.)
Што вы маеце на ўвеце?

Ш у в а л а ў

Калі захопімся мы толькі плахі
Стаўляць усюды і галовы секчы,
Ды на вачах народа,—
Небяспечна!
Б'е звон па нас.

А л я к с а н д р II

Вы хочаце сказаць...

Ш у в а л а ў

Газета Герцэна гала́с спыніла.
Мяне трывожыць наш памост крывавы,
Бо плаха і пятля —
Прылады сілы
Надзвычай дзікай, жудаснай.
Народ
Разважыць можа:
А ці варта шмат
Галоў людскіх дзеля галоў дзяржаўных
Сячы...

А л я к с а н д р II

Вы пабаяліся сказаць —
Дзеля адной?

Ш у в а л а ў

Павязаны мы лёсам,
І калі б плаха пагражала дзвюм
Галовам,
Ці так важна ўжо, якая
Адкоціцца з іх першай.

А л я к с а н д р II

Дыпламат!
(Задумаўся.)

Ш у в а л а ў

Меч кары,
Даўжыні якой не быў бы,
За межамі не ўсюды дастае
Ён самых небяспечных інсургентаў.

А л я к с а н д р II

Калі папросіць нас сама Еўропа
Дапамагчы ёй справіцца з брыдотай —
Я навяду парадак як належыць.

Ш у в а л а ў

Пара нам службу тайную ў Еўропе
Пашырыць.
У Амерыцы — таксама.

А л я к с а н д р II

Пасля Парыжа Альбіён туманны
Каўчэгам прывідаў і зданяў стаўся.
Паслом у Лондане,
на страх крамоле,
Я прызначаю вас, дарадца верны.

НА ТЭМЗЕ ПРЫВІД КАСТУСЯ

(Лондан. 23 студзеня 1875)

На мітынг, прысвечаны 12-й гадавіне паўстання 1863 года ў Польшчы, Літве і Беларусі, сабраліся прадстаўнікі рэвалюцыйна-дэмакратычнай эміграцыі Францыі, Расіі, Германіі. Найбольш прадстаўнічая дэлегацыя «Люду польскага» — секцыі I Інтэрнацыянала: побач з палякамі беларусы, украінцы, літоўцы, чэхі, сербы.

К а р л М а р к с
(выступае)

Не толькі адзіны славянскі народ,
Польшча — адзіны ў Еўропе народ,
Рэвалюцыйным хрышчоны агнём,
Як усясветны свабоды салдат.
Амерыка, Венгрыя, Францыя — скрозь
За волю лілася братэрская кроў.

Лепшых сваіх генералаў, салдат
Польшча Парыжскай камуне дала!
Рабочае партыі мэта — скрышыць
Крывавых падзелаў, прыгнёту ярмо!

Апладысменты.

Я веру:
свабодай абвеснены свет
З братэрскай пашанай яшчэ пакладзе
Жывыя вянкі на скрываўлены брук
Варшавы і Вільні, дзе грозна маўчыць
Грымотнае рэха паўстанцкай хады!

Авацыя.

Энгельс
(Урублеўскаму)
Надоечы рускі часопіс «Вперед»,
Які выпускае тут Павел Лаўроў,
Цікавы артыкул змясціў.
У мяне,
І ў Маркса таксама, пытанне да вас:
Дзе аўтар?

Урублеўскі
А хто?

Энгельс
Судзілоўскі.

Урублеўскі
Ён тут,
З сібернай Расіі, падсудны, уцёк.

Энгельс
Цікава, што скажа лясны журавель.

Урублеўскі
Паслухаем...
Пан Судзілоўскі з Масквы!

Судзілоўскі
На Белай Русі караніцца мой род —
На Тэмзу з Дняпра прыляцеў зімаваць:

Дыханне Гальфстрыма,
туман ды цяплынь...
(Задумаўся, хвалюючыся.)
Калі з Каліноўскім вы ўдарылі ў звон,
Парыжскай камуны герой генерал,—
Мне толькі трынаццаць было.
Гімназіст,
Я думкай у бурах паўстання лунаў...
А часу таго навальнічны азон,
Ён жывіць усіх, хто надаўся ў народ,
Усіх, хто пакуе снарад на цара
(У світцы работнай і я сярод іх).
У дыме прадмесцяў,
у мораку стрэх —
Апірышча вернае барацьбітоў.
Паўстанне ж чынілі перш-наперш панкі,
Дваровы, узброены косамі люд,
Студэнты са шляхты...

Урублеўскі

Хвілінку, адну!
Прабачце, шаноўны.
Паўстанне хіба
Паўстаннем шляхецкае Польшчы было?
Знаёмыя байкі!
Літва, Беларусь
Паўсталі — ішлі на маёнткі бары.
Магчыма, у вас там...

Судзілоўскі

І ў нас, на Дняпры,
Чырвоны пяюн па маёнтках ляцеў.
Ды ўрад схітраваў,
абвясціўшы тады:
Маўляў, гэта бунт шляхцюкоў ды паноў,
Якія баяцца, як смерці, таго,
Што цар скасаваў спакопвечны прыгон...

Прыціхла зала. Урублеўскі штосьці занатоўвае ў кніжачку.

Судзілоўскі

І з вамі не ўсюды сяляне пайшлі,
Хаця іх нямала і ў нас палягло.

Энгельс

Кангрэсавай Польшчы вядомы нам рух
Выходзіў і выйдзе за межы яе
У лучнасці братняй з Расіяй, Літвой
І вашай радзімай.

Судзілоўскі

Захмарыў разгром
Паўстання мільёны засмучаных душ.
Як хораша Маркс гаварыў пра вянкі,
Што лягуць з пашанай на віленскі брук,
Дзе стыгне пачварнае вісельні цень!
Кастусь Каліноўскі,
змагар і паэт,
Пакінуў «Пісьмо» нам з-пад чорнай пятлі:
«Бывай здаровы, мужыцкі Народзе!
Жыві ў шчасці, жыві ў свабодзе.
І часам спамяні пра Яську свайго,
Што загінуў за праўду для дабра твайго...»

Прамоўца раптам пазнае ў залі вальяжнага грукача. Гэта граф Шувалаў. Без генеральскіх эпалет.

Судзілоўскі

Вачам я не веру!
А ці сон, ці міраж?
Шувалаў, глядзіце, сюды завітаў!
Дзясніца цара,
найвышэйшы жандар,
Жандара Еўропы жандар-пасланец.

Усе азіраюцца, шукаючы вачамі рускага пасла. Шувалаў, насунуўшы на вочы цыліндр, прабіваецца да дзвярэй.

Воклічы абурэння:

— Кацюга!..
— Падступнік!..
— Жандар-пасланец!..

Да Судзілоўскага падыходзіць Карл Маркс.

Карл Маркс

І трыбуна, гляджу,—
Барыкада для вас!

Судзілоўскі

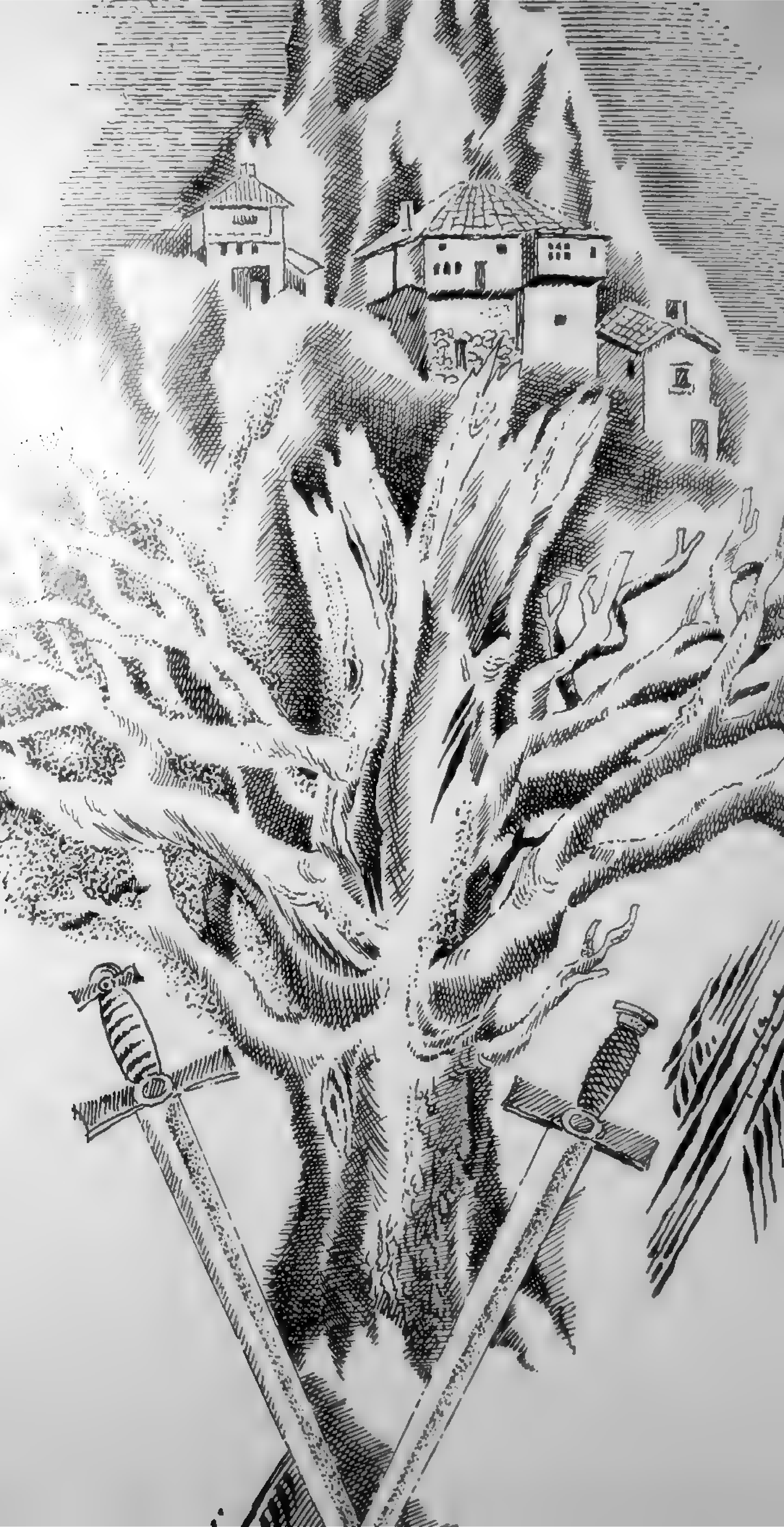
Ды дзякаваць люду,
Не бог навучаў.

Карл Маркс

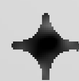
А бомбы забудзьце.
Паўсюдна цяпер,
Паверце, выходзяць бамбісты ў тыраж.
(Паціскае руку.)
Да новай сустрэчы!

Судзілоўскі

Найлепшага вам.

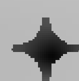

Балканы — арлiныя гнёзды

Рускiя сацыялiсты ў Лондане i Цюрыху
просяць мяне прыехаць
альбо стаць iхнiм пасрэднiкам.
Яны хочуць наладзiць сувязь
з нашымi рэвалюцыянерамi.
Прапаноўваюць абменьвацца
прапагандыстамi, пашпартамi i г. д.
«Мы гатовы дапамагчы вам i маральна i фiзiчна,
г. зн. i словам i фiзiчнай сiлай»,—
пiша мне адзiн стары спалучнiк Судзiлоўскi.

З пiсьма Хрыста Боцева Iвану Драсаву —
Бухарэст, 12 красавiка, 1875 г.

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

Красавік 1876. Прыцемак на рацэ побліз Бухарэста. Замшэлы млын. Да яго асцярожна набліжаюцца постаці падарожнікаў. І вось ужо за дзвярыма звоніць званочак, турбуючы гаспадароў.

С у д з і л о ў с к і

Хто там?

Б о ц е ў

Тах-трах, дом на гарах. Вада
Ліецца, барада трасецца.

С у д з і л о ў с к і
(з'яўляецца ў дзвярах)

Белай
Мукі вам ці жытнёвай?

Б о ц е ў

Мікалай!

С у д з і л о ў с к і

Штоноч чакалі, Хрыста даражэнькі!

Б о ц е ў

Балгарскі бераг, як той свет.

С у д з і л о ў с к і

Ці горай?

Б о ц е ў

А сувязныя мне сказалі ўчора,
Што зменены пароль у Бухарэсце.

І хоць дакладны адрас не назвалі,
Ды і ў паролі згадваецца: млын.
Падумаў: недзе ён таіцца будзе
На беразе рачулкі ці азерца.
Як стогне!..

Судзілоўскі

Жорны вышчарблены ўшчэнт.

Боцеў

Ты — канспіратар!

Судзілоўскі

Нам не па кішэні
Набыць што лепшае.

Боцеў

На жорнах часу
Муку малоць мы мусім!

Судзілоўскі

Хрыста! Любы!
Зірні сюды!

Боцеў

Няўжо станок друкарскі?

Судзілоўскі

Галоўнае, што ёсць твая газета.

Боцеў

Газета...

Судзілоўскі

Першы нумар. І тыраж —
Не нейкія дзесяткі экземпляраў,
А сотні!

Боцеў

Для балгарскіх эмігрантаў
Тут, у глухой Румыніі, тыраж
Адцісне словалітня. Хай глынуць
Паветра праўды пра сваю радзіму.

Мы перш за ўсё павінны быць людзьмі,
А потым — я пераканаены ў гэтым —
Балгарамі і патрыётамі.

Судзілоўскі

Я тут надоечы прыкінуў, Хрыста.
Рэдактар ты, я ведаю, з прыцэлам.
(Дастае з кішэні рукапіс.)

Боцеў
(чытае)

Парады эскулапа?!. А-а... Разумна!
Павінен сам сабе дапамагчы
Гайдук, паранены на полі бою.

Судзілоўскі
(кліча)

Любаша, гайдукоў напоіш чаем.

Боцеў

О пані Савіч! Вечар добры!

Савіч

Добры!

Боцеў

Прабачце, патрывожылі вас ноччу.

Савіч

Частуйцеся, панове, хлебам.

Боцеў

Хлеб!

Судзілоўскі

Сама, сама спякла.

Савіч

Млын хоць стары,
Ды ён і нам і людзям спраўна служыць.

Боцеў

Хлеб... А духмяны ж!

Савіч

Паляныца!

Боцеў

(рука на сэрцы)

Пані!..

Савіч

Ад маці навучылася.

Боцеў

Ад маці...

Судзілоўскі

Далёка маці...

Боцеў

Печ. Дзяжа для цеста.
Усё, што трэба гаспадыні мець.

Судзілоўскі

Клас для заняткаў. А вунь там майстэрня.
Пакой для адпачынку.

Гайдук

Тут жа стрэльбы!

Боцеў

Запас бяды не чыніць.

Судзілоўскі

Ёсць і хлопцы —
Майстры, сябры па Кіеўскай камуне.
Яны навучаць вас вайсковай справе.

Боцеў

На Вол-гары паўстанцы нас чакаюць.

Судзілоўскі

Эх, Хрыста, дружа нецярплівы!
Агульнае ў Балгарыі паўстанне
Не выспела яшчэ, і янычары
Гайдуцкія кастры крывёю гасяць.

Боцеў
(смяецца)
Цяпер згасіць бы мне з дарогі смагу!

Савіч
Любіла над Дняпром збіраць я зёлкі.

Судзілоўскі
Дняпро згадала...
Крок ад успамінаў
Да роспачы.

Боцеў
От скора два гады,
Як за мяжою вы, у Бухарэсце.

Савіч
І два гады Мікола мой — млынар,
А не хірург. Яго мяхі прыгнулі,
Ён згорбіўся... Як жыць далей?

Судзілоўскі
Ну, хопіць!
Усё ты, Люба, разумець павінна.

Савіч
Як тое разумець, што не прымае
Мой розум. Тут памёр наш хлопчык, наша
Дзіцятка слаўнае... А загубілі
Яго нястача, бесхацілнасць...

Судзілоўскі
Люба,
Я ўсё зрабіў, што мог...

Савіч
О божа! Колькі
Ахвяр мяне яшчэ чакае!
Я не магу больш! Хоць бы частку сродкаў,
Аддадзеных на зброю, зброю смерці,
Магла я скарыстаць на ўратаванне
Дзіцятак...

Судзілоўскі

Зразумей, прашу цябе:
Не смерці гэта зброя, гэта зброя
Жыцця, свабоды, будучыні блізкай
Дзяцей людскіх і нашых. Люба, чуеш!

Савіч

Лятункі, мілы.
Журавель у небе!

Боцеў

Усім, другары, трэба мужна брацца
Ад матчынай любові і спагады.
Не плачце, пані Люба, не смуткуйце.
Вам горка — і маё рыдае сэрца.

Савіч

Я бласлаўляю вас на бой святы!
І дзецям раскажу сваім пра вас,
І ўнукам.

Судзілоўскі

Люба, супакойся.
Швейцары, скандынавы абяцаюць
Гарматы на Балканы перакінуць.

Гайдук

Даўно пара.

Боцеў

Цацанкі-абяцанкі,
Ды мы не дурні. На Балканах неба
Крывёю налілося. Жорны хай
Няспынна мелюць зерне, лёс і долю.

Выходзіць.

Судзілоўскі
(гартае кніжку)

Стэфан Стамболаў. Хрыста Боцеў. Гэта
Плён працы іх — танюсенькая кніжка.
Падпольнае выданне. Дваццаць вершаў
За дваццаць восем год свайго жыцця

І напісаў ён. А гучаць грымотна,
Гайдуцкім гімнам скалануўшы горы.

(Чытае.)

Мы спяваем волі песні,
Шчэрым зубы на тырана.
І ў карчме нам быццам цесна,
І крычым мы: «На Балканы!»

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

Май 1877. Шпіталь рускіх войск непадалёк ад Бухарэста. Сюды прыехаў сам гасудар Аляксандр II. Усе хвалююцца. Надзвычай узрушаны і Мікалай Судзілоўскі, хірург шпіталя — да яго ў палату завіталі румынскі і рускі бамбісты.

Судзілоўскі

На вочы накладу табе павязку.

Дабраджану-Гера

На вочы?..

Судзілоўскі
(усміхаецца)

Дабраджану-Гера, кажуць,
Прадбачлівы,
далёкасяжны ў думках.
Дазволь жа мне адзін эксперымент
Для пэўнай маскіроўкі.

Дабраджану-Гера

Слухай, Русель!..

Судзілоўскі

Кажу зусім сур'ёзна. У шпіталі
Здаровых не трымаюць, так што...

Дабраджану-Гера

Так што
Бярэш ты абавязак на сябе:
Свайго цара спячы на бомбе.

Судзілоўскі

Мушу.

Ігнацьеў

Яшчэ б не мусіў!
Ты мяне, як ляльку,
Забінтаваў.
І правую руку
Загіпсаваў:
Я не бамбіст цяпер.

Судзілоўскі

Як вы знайшлі мяне?

Дабраджану-Гера

Ды па газетах.

Ігнацьеў

Жалябаў неяк вычытаў, што ты
Між рускіх войск атаўбаваўся...

Судзілоўскі

Вось як!
Ягоны стыль і акцыі найменне
«На Сашку паляванне» — ўсё Жалябаў.

Ігнацьеў

Не ўсім ты падабаешся.

Судзілоўскі

Каму?
Такім, як ты, народнікам з Расіі.
І тэрарыстам...

Дабраджану-Гера

Што! Ану, знімі
З вачэй маіх павязку — пагляджу,
Што ты за цаца!

Галасы:

— Гасудар прыбыў!..
— Сюды шыбуе...
— Світаю аточаны!..

Дабраджану-Гера
(Ігнацьеву)

З табой дарэмна мы ў шпіталь, другар,
Цягнулі бомбу.

Судзілоўскі

Так, рызыкавалі,
Напэўна, марна.

Ігнацьеў

Русель, Русель... Ты ж
Рызыкаваў не менш, калі са Штатаў
Вёз акіянам дынаміт.

Судзілоўскі

Вёз, вёз.

Дабраджану-Гера

І ў бросню ўрос... Так?

Судзілоўскі

На бамбістаў мода
Прайшла, бо спісана ў тыраж сягоння.

Ігнацьеў

Ты з глузду з'ехаў!

Галасы пошапкам:

— Цар...
— Радзецкі сам
Суправаджае бацюхну...
— Ідуць...

Радзецкі

Асман-паша пакінуў Бухарэст...

Аляксандр II

Хто вызначыўся?

Радзецкі

У сваёй калоне
Адзначыў бы я грэнадзёраў. Зноў жа
Балгарскіх апалчэнцаў. Сем з паловай

Іх, кажуць, тысяч. І яшчэ назваў бы
Румынскі першы корпус.

Аляксандр II

Генерал,
Дык рушым у Балгарыю?

Радзецкі

Чаму ж!
Руку славянам падаюць славяне.
І сімвалічна гэта, і...

Аляксандр II

Паэт!

Радзецкі

З паэтаў Боцеў тут. Сама легенда.
Загінуў як герой.

Аляксандр II

Я чуў.

Судзілоўскі
(у думках)

Загінуў?!
І ведаць я не ведаў! Хрыста! Брат!
Ступіў на Вол-гары ты ў неўміручасць...
Такім, як ты, адвечна жыць...

Радзецкі

Тры дні
Башыбузукі галаву яго
Па селішчах зажураных насілі,
Спусціўшыся з крывавай Вол-гары.

Аляксандр II

Балгарыя свайго цара шануе,
Парог Расіі вечны.

Радзецкі

Гэта наша
Аперацыйная. Адкіньце шырму!..
І трыццаці няма хірургу. Русель.

У Бухарэсцкім універсітэце
Вучыўся. Медыцынскі факультэт
Закончыў паспяхова. Проста майстра!

Аляксандр II

Хвалю!

Радзецкі

Нагода ёсць адна.

Аляксандр II

Ну, ну!

Радзецкі

Яму Румынскі залаты медаль
Вас, гасудар, мы просім уручыць.

Аляксандр II

З прыемнасцю.

Радзецкі

Хірург вяртае ў строй
Тут ратнікаў адпетых, безнадзейных.
Як скрыпка, скальпель у яго руках
Жыццю спявае гімны.

Аляксандр II

Доктар Русель,
На подзвігі далейшыя ў імя
Расійскае дзяржавы!

Яны сустрэліся вачыма: у адных — боская высычыня і паблажлівасць, у другіх — пільнасць і дзёрзкая весялосць.

Судзілоўскі

Гасудар,
Да скону буду я служыць Расіі
І рускаму народу!

Аляксандр II

Што ж, служыце.

Цар са світаю выходзіць.

Д а б р а д ж а н у - Г е р а

Чаго марудзіш?
Ну! Спяшайся, Русель!

С у д з і л о ў с к і

Хірургам быць і быць бамбістам — мабыць,
Занадта ўсё ж, панове.

Д а б р а д ж а н у - Г е р а

Адшчапенец!

С у д з і л о ў с к і

Паслухайце, вы! У разгары руска-
Турэцкая вайна. І рускіх вояў,
Салдат, адсюль, з-за сіняга Дуная,
Збіраўся хто, ну, як не мы, павесці
На штурм царызму?
Павярнуць штыхі
Супроць тупога самаўладства.

Д а б р а д ж а н у - Г е р а

Годзе!

І г н а ц ь е ў

Адступнік. Слімачок.

Д а б р а д ж а н у - Г е р а

Сябе ўяўляе
Ён лідэрам сярод сацыялістаў!

І г н а ц ь е ў

Рэдактар, дзеяч!
Як табе далёка
Да Боцева-пакутніка!

С у д з і л о ў с к і

Ігнацьеў!
Забіць цара за межамі Расіі —
Зрабіць святым пакутнікам яго.
Пакутнікам за рускі ўвесь народ.
Тым самым рэвалюцыі нашкодзіць.
Тэрор — як панацэя для слабых,
Нямоглых і нямотных...

Ігнацьеў
(цягнецца да бомбы)

Толькі мы,
Расіі рыцары,
мараты...

Судзілоўскі

Рукі!
Каму сказаў, Ігнацьеў!

Ігнацьеў

Чорт з ёй, з бомбай,
З табою разам!

Судзілоўскі

Прэч адсюль!

Дабраджану-Гера

Арэшак,
Як бачыце,
Нарэшце раскалоўся!

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

Верасень 1885. Палявы лазарэт край дарогі на Шыпку. Судзілоўскі не адыходзіць ад аперацыйнага стала — цяжкія баі. Ля ўвахода ў палатку Стаянаў, камандзір чаты — атрада гайдукоў.

Стаянаў

Дабранач!

Судзілоўскі

Пачакайце, я закончу.
Другар! Ну, пацярпі ж!
Я зараз, мілы.
Надоечы казаў:
дурніца куля.
А тут чатыры — у плячы і спіне.
З бельгійскага стралялі карабіна.

Гайдук

А-а-а!..

Судзілоўскі
(як пабрацiму)

Ты, Стаянаў, стаўся начале
Паўстання ў Філіпопалі — усюды
Цябе на ўсё хапае.

Стаянаў

Лазарэт
Бышыбузукі злева абыходзяць.

Воклічы, страляніна.

Судзілоўскі

Не вецер, значыць, задзімае свечкі —
Радзеюць нашы шэрагі?

Стаянаў

З гадзіну б
Нам пратрымацца.
Дандукоў-Карсакаў
Сялякаў, гайдукоў, мяне запэўніў:
На падыходзе рускія.

Судзілоўскі

Ратунак.
Інспектар імператара не толькі
Другар-дарадчык у чаце балканскай —
Ён — генерал
і дзейнічаць павінен,
Абставіны прымусілі.

Стаянаў

Мне, Русель,
Ісці патрэбна.

Судзілоўскі

Разумею.
Прошу,
Каб за мяне не хваляваўся надта.
Ідзі, Захарый.

Стаянаў

Дзякуй.

Судзілоўскі

Ну, ні пуха
І ні пяра! Ды беражы людзей.

Стаянаў

На беразе Марыцы бой кіпіць.

Судзілоўскі

Спяшайся!

Стаянаў адыходзіць. Чуваць, як за дзегцяваным палатном палаткі крычаць туркі, набліжаючыся, і кулі сякуць палатно.

Галасы:

— Лазарэт!..
— Чырвоны крыж...
— Параненыя.
— У палон не браць!..

Судзілоўскі

Хто можа з ложка ўстаць, усе ў ружжо!
Лагчынай па-над лесам, хлопцы, зойдзем
У тыл башыбузукам! Ах... плячо!
Якое нечаканае хрышчэнне!
Якаясьці там драпінка. За мной!

Стаянаў
(вяртаючыся)

Былі тут туркі?

Паранены гайдук

Русель іх пагнаў.

Другі гайдук

Кліч кінуў: «У ружжо!» — і гайдукі,
Хто мог, пайшлі ў атаку.

Стаянаў

Судзілоўскі!

Разам з Савіч у лазарэт заходзіць генерал.

Дандукоў-Карсакаў

Дык Русель — Судзілоўскі? Ён дзяржаўны
Злачынец, гэты ваш герой!

Савіч

Няпраўда!
Мікола мой цара не забіваў!

Дандукоў-Карсакаў

Такіх, як ён, усіх Сібір чакае!
Сюды яго! Хутчэй! Злавіць! Прывесці!

Савіч

Памілаванне я яму прывезла.
Мікола мой пакаецца, што ён
Не забіваў цара — яму ў Расію
Дазволіць обер-пракурор сінода
Пабеданосцаў з выраю вярнуцца.

Дандукоў-Карсакаў

Вярнуцца ў кайданах... Вось птах дык птах!
Арлом надумаў стаць — на Шыпцы, кажуць,
Гняздо сабе згарусціў!

Савіч
(плача)

Мой Мікола!
Даруй...

Дандукоў-Карсакаў

Царазабойца ён!

Савіч

Даруй...

Дандукоў-Карсакаў

Э, пані! Напрасіліся ў мяне
Паехаць да хірурга — я і вёз.
А ён... Дзе ён? Падмазаў, мусіць, пяткі.
Але яшчэ сустрэнемся...

На горным перавале Стаянаў і Судзілоўскі. Міма іх ідуць і ідуць азброеныя чэтнікі.

Стаянаў

Ах, Русель!
У вас, у рускіх, так, відаць, заўсёды:
За міласць мусіш трапіць у няміласць.

Судзілоўскі

Ты чуеш, друг,
нібыта стогнуць горы?

Стаянаў

Каханкі так аплакваюць каханых.

Судзілоўскі

Зусім знаёмы голас.
Ну, нібыта
Рыдае вельмі блізкі чалавек.
Быў у мяне такі...

Стаянаў

Быў?

Судзілоўскі

Люба. Савіч.

Стаянаў

Магчыма, гэта рэха?

Судзілоўскі

Дык жа плача.
Хлусні ніколі не паўторыць рэха.

Стаянаў

Боль гэта твой.
Як вір-Дунай, глыбокі.

Судзілоўскі

Забрала дочак —
і за сінь-Дунай,
Да мачахі-Расіі падалася.

Стаянаў

Прабач, не ведаў я.

Судзілоўскі

І я падамся.

Стаянаў

Куды?

Судзілоўскі

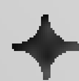
У белы свет, мой браце.

(Прыпамінаючы.)

Мы спяваем волі песні,
Шчэрым зубы на тырана.
І ў карчме нам быццам цесна,
І крычым мы: «На Балканы!»

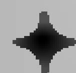

Прэзідэнт
Гавайскіх астравоў

І куды толькі не закіне лёс
рускага чалавека!
Трэба ж гэтак выпасці,
каб адзін прыехаў сюды ўрачом-эмігрантам,
а другі апынуўся тут,
уцякаючы з Сібіры.

Леў Дэйч,
«16 год у Сібіры»

АНАФЕМА

1890 год. Сан-Францыска — сталіца штата Каліфорнія. Прыватная лякарня доктара Руселя. Ён, знакаміты хірург, у беласнежным халаце за сталом піша для газет рэпартаж «Па Каліфорніі».

У прыёмным пакоі завіхаецца Леакадзія Шыбека, палітэмігрантка, доктар Бернскага універсітэта. Цяпер яна верная спадарожніца Судзілоўскага.

Консул

Дзень добры вам!

Шыбека

Дзень добры! На прыём?
Прыемна бачыць мне, што рускі консул
Рашыў наведаць нас...

Консул

Лічу за гонар.

Шыбека

Вас, Серафім Панкратавіч, ён прыме
Між першых, бо дзяржаўны клопат...

Консул

Так,
Заняты я. Складанае пытанне
З Аляскаю. Аляску прадалі,
І думаю, навечна. Штатам.

Шыбека

Штатам...

Консул

На дзевяноста дзевяць год ажно!
Ды на цяжкіх умовах. З Сан-Францыска

Туды, што пацы, шуснулі дзялкі —
Бум залатое ліхаманкі!..

Шыбека

Страшна.

Консул

Урад урадам, служкі ж капіталу,
Яны сябе часовымі там лічаць
І, як краты, зямлю перакапалі.
Яна — у ранах. Дынаміт рве скалы.

Шыбека

І бруд у халабудах скрозь?

Консул

Горш! Пекла.
Я заявіў пратэст, але з Расіі
Прасіць мне загадалі прабачэння.
Расіі трэба, значыць, капітал,
Раз б'е паклоны за сваё ж дабро.

Шыбека

І б'юць, і плакаць не даюць — так кажуць.

Консул

Што горка рэдзька, ды яе ядуць,
Што дрэнна замужам, але ідуць,—
І так гавораць на Русі вялікай.
(Смяецца.)
Са шлюбам вас, шаноўная Шыбека.
І — шчасця!

Шыбека

Дзякуй!

З кабінета выглянуў Судзілоўскі.

Консул

Мілы доктар Русель!
І вас — са шлюбам! Невясёлы штось?

Шыбека

У Пецярбургу пашпарт, Серафім
Панкратавіч, не выдалі яму.

Консул

Пацерпім...

Шыбека

Божа!

Судзілоўскі

Прошу ў кабінет,
Мой Серафім Панкратавіч харошы.
Сястра, гатова ўсё?

У прыёмны пакой сунецца крадком поп Мітрапольскі.

Мітрапольскі
(да Шыбекі)

Згадалі бога,
Ну, як было да вас не падысці!
Лёс добры звёў мяне з рабою божай.

Шыбека

А пад хітонам...

Мітрапольскі

Не здзіўлюся нават,
Калі сам чорт з-пад рызы вас гукне.
На тое і царква, каб гнаць злы дух.
Малебен сёння ў праваслаўным храме.

Шыбека

Лёс, Руселя ўратуй.

Мітрапольскі

Боль гэта наш,
Епархіі ўсяе. Бо неслух доктар.
Ён лечыць плоць, а дух... Не ў храм чарга
Падоўжылася — дзень пры дні сюды
Да лекара ідуць старцы, калекі.

Шыбека

Ён богу пераняў дарогу?

Мітрапольскі

Пані,
А дзядзька ж ваш, Шувалаў, сам, прасіў
Епіскапа Ўладзіміра, каб з богам

Жылі вы, паслухмяныя, у Штатах.
Я на прыём да Руселя прыйшоў,
Каб вас сягоння бачыць на малебне.
Не прыйдзеце?

Шыбека

Без бога я на дзверы
Вам мушу паказаць, святы айцец.
Святы...
Святы хіба ты, Ванька Мітрапольскі?
Хто воч не зводзіць з голых прасталытак?
Хто збэсціў хор жаночы?! Хто?!.

Мітрапольскі

Здаецца,
Не столькі доктар, колькі вы лухту
На прасціраллы ўсіх газет ліеце
Пра нашую царкву. І дзень пры дні.

Шыбека

Няма мне часу слухаць прайдзісвета,
Бывайце!

Мітрапольскі ў дзвярах сутыкаецца з шыкоўным пацыентам.

Мітрапольскі
(збянтэжана)

Містэр Блэкфул!..

Блэкфул

О айцец?
Выходзіць, разам мусім падлячыцца?

Шыбека

У клініцы няма чаго рабіць
Стаеннікам ружовапшчокім. Містэр...

Блэкфул

Містэр Блэкфул.

Шыбека

Даведаюся зараз,
Ці прыме сёння доктар вас.

Б л э к ф у л

Прабачце,
Я сам.
(Нахабна сунецца ў кабінет.)
Я на хвілiначку да вас.

С у д з і л о ў с к і

Я па чарзе прымаю пацыентаў.

Б л э к ф у л

Выходзіць, выключэння мне няма?

С у д з і л о ў с к і

Сэр Блэкфул?.. Спадарожнік даўні мой
Цераз шалёны акіян...

Б л э к ф у л

Жыцця.

С у д з і л о ў с к і

Жыцця?.. Я думаў: толькі Атлантычны.

Б л э к ф у л

Было. Мы з вамі ў Свет Стары плылі
Як спадарожнікі і... журналісты.
І вось вы ў Новым Свеце. Сан-Францыска.
Але не тая гавань, доктар, тут.
Завязваюцца ўсе вятры ў вузлы
Аж за чатыры тысячы міль, недзе
У чэрвені бясконцым — на Гаваях,
Хоць там навокал Ціхі акіян...

С у д з і л о ў с к і

Не разумею.

Б л э к ф у л

Гардэроб стары
Калісьці вы распрадалі без жалю.
Ці здольны зноў перамяніць сябе?
Чаму б не стаць плантатарам?

С у д з і л о ў с к і

Мне?

Блэкфул

Пэўна ж.
Мой дзядзька на Гаваях мільянер,
Ён дапаможа вам і вашай жонцы...

Судзілоўскі

Якая, ведаеце, сіл не мае
Узяць яшчэ раз штормы падарожжа
На сэрца хворае.

Блэкфул

У Сан-Францыска,
У небаскробным лесе, тлумна, чадна.
А на Гаваях — рай зямны, лагода.
Батанік ваша жонка. Вы пра гэта
А ці падумалі? Сям'я, яна...
Яна не толькі суцяшэнне, містэр.
Я сёння бачу фірму на Гаваях...

Судзілоўскі

Так.

Блэкфул

«Доктар Русель — Блэкфул»... Для яе
Няма памежкаў там. Вялікі бізнес
Заўсёды вызначала безгранічча.
А тут такі выпадак!

Судзілоўскі

Кажуць, свеціць,
Але не грэе...

Блэкфул

Ваша лэдзі сонцам
Быць можа толькі ў справе той, якую
Я прапаную заслупіць сягоння.
За клінікай у Сан-Францыска, доктар,
Якая вам належыць, пільна сочым.
На жаль, вядома нам, усё вы той жа,
Што і ў Еўропе. Вас чакае крах,
Калі не зразумееце, што акры,
Дзесяткі тысяч акраў на Гаваях
Без вас — нішто! Зямлю вы за бясцэнак
Там скупіце. Памочнікам я буду —
Заўсёды, пэвен, дапаможа дзядзька.

Судзілоўскі

Рэвалюцыянераў дзядзька любіць?

Блэкфул

У акіян ён любіць углядацца.
Японскія, англійскія нярэдка
На гарызонце бачыць караблі.
Рэвалюцыянеры — што?! Анёлы!
А караблі? Баяцца трэба іх.
Падбіць супроць іх цемнякоў-канакаў
На райскіх выспах надышла пара.
Рэвалюцыянерам — карты ў рукі!

Судзілоўскі

З падтэкстам закід...

Блэкфул

Ведаеце, доктар,
Не ваш канёк — просталінейна думаць.
Пакіньце ж і за мной такое права.

Судзілоўскі

Вы ўжо мой пацыент па-за чаргой.

Блэкфул

Дарэчы, з Сан-Францыска ў Ганалулу
Курсіруе шыкозны параход.
Для адаптацыі папрацаваць
Вам раю эскулапам там. Заўважу,
Што Ціхі і Вялікі — не Дунай,
Дзе штурмам горы з Боцевым вы бралі.
Бярыце штурмам лепш амерыканак.

Судзілоўскі

Ну й вінегрэт з палітыкі і сексу!
Хімеры хворых з пухлаю гамэткай.
(Задумваецца.)
Гаваі... Як міраж... Кось-кось — а потым
За грыву і з падскоку — у сядло.

Блэкфул

Сядло не простае — у золаце.
Вы спраўдзіце ваяж бліскуча,
Каб стацца прэзідэнтам на Гаваях.

Судзілоўскі

Вядома ж, вашых Штатаў прэзідэнт
Расцэніць гэты факт як дзёрзкі выклік
І тут жа пойдзе Блэкфулам насустрач —
На астравы дэсантам скіне войска.
(Смяецца.)
Пасля адна фармальнасць застанецца:
Пяцідзесятым штатам абвясціць
Гавані...

Блэкфул
(далонь на сэрцы)

Русель...

Судзілоўскі

Да спаткання.

Калі на развітанне нахабны візіцёр, рагочучы, паляпаў па плячы, доктар задумаўся, ды так глыбока, што нават не чуе стуку ў дзверы кабінета. Гэта Уладзімір — епіскап Алеуцкі і Аляскінскі, прадстаўнік свяцейшага сінода ў Амерыцы.

Епіскап

Здаецца, містэр Блэкфул быў у вас?

Судзілоўскі

І Мітрапольскі быў...

Епіскап

Адсюль ляцеў,
Бы корак з-пад шампані.

Судзілоўскі

Сёння, бачу,
Епіскап Уладзімір у гуморы?

Епіскап

Хутчэй у смутку я. Давайце разам
Хвілінаю маўчання мы ўшануем
Пяцёра тых, якіх між нас няма.

Судзілоўскі

Каго яшчэ, каго ушанаваць
Епіскап зможа?

Епіскап

А я душам грэшным
Дапамагаю адлятаць на неба.

Судзілоўскі

Грэх утварылі?

Епіскап

Аляксандр Ульянаў.
Пётр Шавыроў. Пахомій Андраюшкін.
Васілій Генералаў...

Судзілоўскі

Гінуць людзі.

Епіскап

Тры з іх бомбакідальшчыкі, а двое —
Сігнальшчыкі. Забіць яны хацелі
Цара Русі. За Аляксандрам Трэцім
Ішлі. Схапілі іх — і эшафот!
Таму ўжо будзе, доктар, тры гады.

Судзілоўскі

Епіскап, пачакайце!

Доктар паказвае на газету, якую трымае епіскап.

У газетах
Пра гэта пішуць?

Епіскап

Гэта, што са мной,
Маўчаннем абышла пяцёра тых.
Затое пра мяне ў ёй столькі бруду!
Маўляў, распуснік я і казнакрад.
Маўляў, адкрыў у Сан-Францыска бурсу.

Судзілоўскі

Што напісаў пра вас — я зноў сцвярджаю!
Крывёю распішуся.

Епіскап

Мефістофель!
Кроў д'ябла ў жылах грэшніка цячэ!

Судзілоўскі

Не, царскі шпег, за морам-акіянам
У сетках павучыных аніколі
Не біцца духу рускаму, а кроў
Вірыць-кіпіць бацькоўская, епіскап,
У жылах у мяне!

Епіскап

Перакаці-поле!

Судзілоўскі

Прэч з воч, святоша! Вон, атопак царскі!

Шыбека
(у дзвярах)

Віхурай вымела!.. А я з паштамта —
Для Савіч і дачок паслала грошы.

За вокнамі забомкалі званы рускай царквы, што поблізь лякарні. Там невыразна клубіцца спеў. Леакадзія Вікенцьеўна разнасцежыла акно.

Шыбека

Здаецца, Мітрапольскі. Воўкам вые.
Паслухай, што гэта?

Судзілоўскі

Анафема.

Грымотны бас архідыякана:

— Стенька Разин, Ванька Каин — анафема!
Гришка Отрепьев, Емелька Пугачев —
анафема. Злочестивый нигилист,
богопротивный двоеженец
Николка Судзиловский — анафема маранафа!

Шыбека

Наступны хто?

Судзілоўскі

Напэўна, граф Талстой...

ВЕЧНЫ ЧЭРВЕНЬ

(Студзень 1901)

Гэта час ціхаакіянскай рабінзанады доктара Руселя. Праўда, цяпер на востраве райскай птушкі тубыльцы звяртаюцца да яго: «Каука Лукіні!» — гэтак на мове канакаў гучыць імя «добрага рускага доктара».
У гушчары ліян і дрэвападобнай папараці накінуў чарапічную шапку белы дом з прасторнаю верандай. Ад высокага ганка змяяцца дзве сцяжынкі: адна да вулкана Кілауэа, другая — праз какосавы гай да бязмежнай сінечы акіяна.
Каралавыя водмелі. Дзе-нідзе махне хвастом дэльфінгарэза, прамільгне плаўнік акулы, а на пяску ў карунках адкатнай пены варушацца крабы. Іх збіраюць у трысняговыя кошыкі асмужаныя сонцам Мікалай і Леакадзія. Рыхтык Адам і Ева ў райскай лагодзе.

Судзілоўскі

Наш Ціхі Брат Вялікі Акіян!
Мы толькі кропелькі твае...

Шыбека

Мікола!
Якая я шчаслівая! Якая...

Судзілоўскі

Які шчаслівы я з табой... такой...

Шыбека

Якой?

Судзілоўскі

З дачкой зямлі і сонца! Лёдзя,
На волю крабаў, і — пад пахі лахі!
Я ў Ясную Паляну адпішу.

З акон веранды той жа маляўнічы краявід

Судзілоўскі
(чытае ліст)

«У Вас там снег. Мароз. Трашчаць парканы,
Леў Мікалаевіч! Чуў краем вуха:
Намер вы маеце апошні твор
Газетам у Амерыку прадаць,
А за даляры берацеся быццам
Перасяліць сектантаў-духабораў,

Праклятых люта на Русі царквою.
Эх, на Гаваі б іх закінуў лёс!
Адчулі б уваскрэсенне нябогі.
(Раман у Вас прарочага наймення!)
Як згодна б зажылі! Я не чужы ім...
Анафему царква і нам спявала:
Я пятым быў, Вы — шосты ў цемрашалаў...»

Шыбека

Пішы: цудоўны клімат на Гаваях.
Тэмпература цэлы год у межах
Ад дваццаці да дваццаці пяці,
Не меней, градусаў.

Судзілоўскі

«Тут вечны чэрвень
Сярэднерускай паласы. Па скалах,
Гаях, каньёнах пры такіх умовах
Гуляй, хадзі сабе — ні змей, ні гнюсу! —
Нібы па хаце ці па ўласным садзе.
І не здзіўляйцеся таму, шаноўны,
Што я лічу сябе тут селянінам,
З канакамі на сходцы маракую,
Што пасадзіць-пасеяць...»

Шыбека

Напішы:
Спецыяліст ты і ў агранаміі,
На ціхаакіянскіх выспах рады
Артыкулам тваім па глебазнаўству...

Судзілоўскі

«Мой вопыт па селекцыі раслін
Таксама зацікавіў, быццам я
Якісьці аграфізік. Так, лічу:
Тут ёсць дзе разгарнуцца землякам.
Заробкі ўсе пайшлі ў агульны фонд
Акцыянернае кампаніі,
З якою на ўрадлівай глебе
Бананы, ананасы росцім.
Падтрымку прэзідэнта ЗША
Я ў гэтым маю. Блэкфул-мільянер
Гавайскі сейф прыадчыніў. Здаецца,
Без хітрыкаў...»

Голас з парога:

— Не, не! Хітруе янкі!

Гэта канак Сугонда, амаль голы, учарнелы, быццам корань старога дрэва, высушаны спёкай і ветрам нягод.

Шыбека

Сугонда! Рады, дзеду, вам.

Судзілоўскі

Сядайце.

Далёкі выбух. Усе азірнуліся.

Сугонда

Бяда, бяда: кладуць амерыканцы
Жалезны мост да сіняга ўзбярэжжа,
З хацін канакаў выгналі, наклалі
На кожны дым падаткі.

Судзілоўскі

Хто дазволіў!

Сугонда

Я заступіўся за сваіх — рукою
Штурхнуў з парога белага прыблуду.

Судзілоўскі

Не маюць права янкі, як не меў
Такога права тут свае парадкі
Наводзіць Кук-паганец.

Сугонда

Ад яго,
Ад Кука, і пайшла ўся калатнеча
У нас на выспе тут, каля вулкана
Кілауэа, дзе жывем мы з вамі.
«Ку-ку!» тады крычалі Куку з гаю.

Судзілоўскі

Сто дваццаць год яму, не менш, выходзіць...

Шыбека

Дзядуля Індра, што было далей?

Сугонда

І Кук, Джэймс Кук, апратку расхінуўшы,
Маланак-змей гняўлівых з рукава
Стаў выпускаць — канакаў класці ўпокат.
А мой прапрадзед Сокал Пільны Зрок
Адну з тых змей злавіў, паслаў назад
І проста ў сэрца трапіў Куку.

Шыбека

Індра,
Англійскіх мараходцаў, ходзяць чуткі,
Жыўцом канакі елі, страшны лёс
І капітана Кука напаткаў.

Сугонда

Паданні маюць дзіўную ўласцівасць —
Быць гэткімі, якімі ў марах росцім.
А вы ў якія верыце, міс Птаха?

Шыбека

У тыя, што й Сугонда Індра, слаўны
Нашчадак Сокала, што з пільным зрокам.

Сугонда

І рай не рай, дзе крумкачыны грай.
А я таго нібыта і не бачу.
Стараюся не бачыць і сталёвых
Кітоў...

Судзілоўскі

І караблі, і груганы
Чужыя тут.

Сугонда

Не чуць бы на Гаваях
Галасу іх і граю аніколі.

Яны сышлі з веранды на белы пясок узбярэжжа.

Шыбека

Ой, краб! Які вялікі краб!

Сугонда

Міс Птаха
Баіцца крабаў?

Шыбека

От і не баюся!

Сугонда

Гарэза сінягорліца.

Судзілоўскі

Гарэза...

Сугонда

Што крабы? Ён неасцярожны, краб.
Па водмелі, бач, коціцца.

Шыбека

Тс-с-с, чапля...

Сугонда

Яна і схопіць разяваку-краба.
Глыць, глыць — і ў чэрава сваё схавае.

Судзілоўскі

Схапіла!

Шыбека
(адыходзячы)

І крычыць, ажно шкада,
Гаротніцу, яе.

Сугонда

Шкада не краба,
Бо ён нямы.

Судзілоўскі

Я разумею вас.
У гордасці вучыліся маўчанню.
Ці здольны жыць, дыханне затаіўшы?..

Сугонда
(зглядзеўся)

Стаілася на дыбачках міс Птаха.

Судзілоўскі

Цікуе...

Сугонда

Што вы, Каука Лукіні,
Наш добры доктар! Тут мы ўсе, канакі,
Прыкмецілі, якое ў вас каханне.
Яно заўжды на дыбачках. Кахаў
Калісьці я таксама.

Судзілоўскі
(усміхаецца)

А Сугонда ж
Нам скардзіўся на дрэнны зрок...

Сугонда

Як толькі
Кавовы гай з-пад вашых рук стаў брацца,
Я ўсім сваім сказаў, што добры лёс
Гаваі ашчаслівіў — заляцеў
На востраў Голуб Шызае Крыло.

Судзілоўскі

Сто акраў кавы ды вунь той цукровы
Трыснёг ён аглядае дзень пры дні
З вышынь крутога лёту па-над кручай,
Дзе лепяцца да стромы гнёзды-хаткі
Канакаў-навасёлаў.

Сугонда

Перабрацца
Да вашае сядзібы мы рашылі
Усёю чарадою.

Судзілоўскі

Трыста тысяч
Канакаў я не ўратаваў, Сугонда,
Цяпер вас трыццаць тысяч — так спазніўся!
Таму гадоў пятнаццаць мне б дастацца
Сюды, пад стрэхі дабрыні і дружбы,—
Ад смерці люд уратавалі б...

Шыбека

Коля,
Вулкан Кілауэа закурыў,
Нарэшце, люльку міру!

Сугонда
(горка ўсміхаецца)

Эх, міс Птаха,
Адвечны Кіл лагодны. Ну, а людзі
На суд мяне павалакуць.
(Адыходзіць.)

Судзілоўскі
(падаўся быў за ім)

Там трубіць
Машына каля дома — хтось у госці.

На верандзе частуюць высокую госцю. Завітала прынцэса Камекаеха Ліліуакалані, якая пасля смерці караля гуртуе патрыятычныя сілы.

Ліліуакалані

Ах, доктар Русель, друг наш, толькі што
Амерыканцы з «Бостана» дэсант
У Ганалулу высадзілі.

Судзілоўскі

Значыць,
Вайна ці акупацыя Гаваяў?

Ліліуакалані
(з рашучасцю каралевы)

І я сказаць вам мушу: толькі вы
Ад янкі можаце абараніць нас
І нашыя Гаваі.

Судзілоўскі

Я?

Ліліуакалані

Вы, доктар.
Канакі скрозь вас просяць узначаліць
Сенат Гавайскіх астравоў, даць згоду
На прэзідэнта.

Судзілоўскі

Дык прабіў мой час!

Ліліуакалані

Вядуць рэй людзі: «Каука Лукіні!»
Народу я скажу пра згоду вашу.

С у д з і л о ў с к і

Ах, Лёдзя, дай асадку і паперу.
(Піша.)
«Канакі гінуць. Не магу маўчаць!»

А пад акном зноў гудзе матор — новы госць, і не адзін.

Б л э к ф у л

Сенацкая камісія са Штатаў.
Мак-Кінлі сам паслаў. Да вас ёсць просьба.

С у д з і л о ў с к і

Ну-ну?

Б л э к ф у л

Сенат павінны вы ачоліць
На астравах Гавайскіх.

С у д з і л о ў с к і

Што за спешка?

Б л э к ф у л

Канакі білі белых на чыгунцы.

С у д з і л о ў с к і

Я маю вестку: ўсё наадварот.

Б л э к ф у л

Вы згодны прэзідэнтам быць?

Выбухі поблізу.

С у д з і л о ў с к і

Прачнуўся
Вулкан Кілауэа?

Б л э к ф у л

Дык ці згода?..

Новыя выбухі.

С у д з і л о ў с к і
(глядзіць у акно)

Вулкан спакойны, курыць люльку міру.
А на чыгунцы выбухі — дарогу
Карчуюць да ўзбярэжжа дынамітам.

Блэкфул
(пасміхаецца)

Ужо ж!

Судзілоўскі

Няма спакою і ў Эдэме.

СТРАЧАНЫ ЭДЭМ

На востраве Ааху, побліз Кілауэа, той жа дом доктара Руселя. Мінула колькі часу, і цяпер гэта ўжо віла Прэзідэнта Гавайскіх астравоў. Вось і сам ён — пасівелы, энергічны, у белым трапічным гарнітуры — вылазіць з аўто.

Непадалёк, у какосавым гаі, лямант і цёмны гул натоўпу.

Галасы:

— Прыехаў ён!..
— Наш Каука Лукіні!..

Шыбека

Мы, Русель, зачакаліся цябе.

Судзілоўскі

Я з добрай весткай. Разглядаў сенат
Сягоння біль. Чаканы біль — «Адмена
Смяротнай кары». Роўнасці правоў
Даб'юся я, не дзелячы народ
На белых і тубыльцаў.

Шыбека

Позна, любы.

Судзілоўскі

Ну?

Шыбека

Бачыш, у какосавым гаі —
Натоўп канакаў. Там амерыканцы
Павесілі Сугонду на світанні.

Судзілоўскі

Ну й свет!

Шыбека

Я так баялася за Дэйча.
Пабачыць шыбеніцу — загарыцца.
А там, глядзі, ён кінецца на катаў.
Яны б і Дэйча не пашкадавалі,
Дармо што белачолы.

Судзілоўскі

І мяне б
Адгарадзіла ты ад свету, Лёдзя,
Калі б змагла.

Шыбека

Ды не магу, на жаль.

Судзілоўскі

Расправіліся без суда, без следства...
А ўсё чаму? Галас ды разгалосіца:
У партыі гамрулераў — с в а ё,
Сенат с в о й рэй вядзе. Ці не таму
Фракцыйнасці Пляханава ніколі
Я не ўхваляў. Фракцыйнасць замінае
Адзінству сіл рэвалюцыйных.

Шыбека

Госць
Цябе чакае зранку.

Судзілоўскі
(азірнуўся)

Містэр Блэкфул,
Здаецца, вы ў нядобры час.

Блэкфул

Не варта
Трывогу біць з-за аднаго жыцця
Замшэлага канака.

Судзілоўскі

Сорам! Ганьба!

Блэкфул

Хацелася б, каб і на гэты раз
Не надта вы пярэчылі нам.

Судзілоўскі

Ну!..

Блэкфул

Дарэмна вы пакінулі сенат,
Калі паўстала ў ім пытанне, доктар,
Аб далучэнні астравоў да Штатаў.
Сенат, ён даў без згоды прэзідэнта
На тое згоду. Мы пяцідзесятым
Абвесцім штатам жоўтыя Гаваі.

Судзілоўскі

Вы? Прэч адсюль!

Блэкфул

Бывайце, мілы доктар.

На парозе Блэкфула ледзьве не збіў з ног раз'ятраны Леў Рыгоравіч Дэйч, уцякач з сібірскай катаргі. Ён атаўбаваўся на ферме Судзілоўскага, знаёмага яму па эміграцыі і народніцкаму руху ў Расіі.

Дэйч

Хто гэта? За цябе я, Мікалай,
Перагрызу ўсім горла!

Судзілоўскі

Супакойся.

Дэйч

Вікенцьеўны напоі і гасціна
Металам налілі мае цягліцы —
Я падужэў пасля Сібіры.

Судзілоўскі

Бачна.

Дэйч

Мы многіх у Сібіры пахавалі,
Але ці думалі яе абжыць?
Суровую, таежную...

Судзілоўскі

Свабодны
Абжыць і Месяц можа, а закуты
У лютае жалеза — ніколі!

Дэйч

Пабачыў бы ты Лену, сіня гор'е
Алтая — божа, што там за прасторы!
Жыві! Ды па баках ідуць салдаты,
І спераду і ззаду — канваіры.
І розум гасне, і нямее слова.

Судзілоўскі

Бо горкае...

Дэйч

І прывіды — навокал.
Аднойчы падалося мне: Валконскі
Стаіць між дрэў. Зарослы, скамянелы.
Жахнуўся я. Гляджу — без кроны дрэва.
А крокі тры ступіў — Валконскі зноў.
І — асуджае!..

Судзілоўскі

Нас?

Дэйч

Я дзекабрыстаў
Не разумеў... Мяне тады, выходзіць,
Ён асуджаў.

Судзілоўскі

Але за што, скажы мне?

Дэйч

За тое, што ў адкрытую не сталі
Змагацца, як яны, мы з самаўладствам —
Пайшлі ў народ, а на Сенацкай плошчы
Не выстраілі баявых палкоў...

Судзілоўскі

Калі?

Дэйч

Калі ў сталіцы Аляксандра
На мушку бралі. Як жа, Грынявіцкі
Сігнал нам даў. А нас — нікога поруч:
Хто — за граніцай, хто — далёка ў ссылцы.

Судзілоўскі

Ды як ты можаш?

Дэйч

Я кажу аб справах,
А іх няма.

Судзілоўскі

А «Вызваленне працы»?

Дэйч

Гурток марксісцкі? Я не слыў там першым.

Судзілоўскі

Што? Поза? Можа, самаасуджэнне?

Дэйч

Дык я ж кажу — прымроіўся Валконскі.

Судзілоўскі

Дзівак ты, Леў.

Дэйч

На ферме акрыяў я,
У Штаты еду.

Судзілоўскі

Што ты ў Штатах знойдзеш?
Не Новы Свет — Расія наша доля.
Нам трэба мужна прызнаваць памылкі,
Інакш да мэты нашай не прабіцца —
У кожнага сумненняў повен нерат.

Дэйч

Каб зважыць ісціну, ці ёсць бязмен?

Судзілоўскі

Тут мера можа быць адна — урокі
І вопыт барацьбы.

Дэйч

Урокі, вопыт...
Хто альбо што падкажа нам тады,
Як ацаніць іх правільна?

Судзілоўскі

Сумленне.
Яно павінна быць суддзёй вярхоўным,
Гранічна мужным, як дыягназ жорсткі.
Да хворых гэтак стаўлюся цяпер.

Дэйч

Хваліся ўсім, што скрозь цябе друкуюць.
Экзотыку смакуюць, сум, і слёзы,
І настальгію рускага героя,
Пакутніка!

Шыбека

Дэйч!..

Судзілоўскі
(да жонкі)

Розныя мы з ім.
Не з колішнім —
з перараджэнцам Дэйчам,
Рэдактарам газеткі аднае,
Якое назва «Чорны перадзел».

Дэйч

Да твару толькі рукі паднясу —
Яны мне ўсё яшчэ Расіяй пахнуць.
І ведаеш, які я чую пах?

Судзілоўскі

Стаміўся ты.

Дэйч

Пах вечнага балота.
Смурод вакол трывушчы...

Судзілоўскі

Павучынне
Памылак і сумненняў, даўні друже,
Тваю душу аблытала навечна.
Слабых пашкадаваць не грэх, ды толькі
Не пашкадуе час іх, мілы Дэйч.
Як чалавеку я дапамагу,
Што тычыць спраў, то нам не па дарозе.

Дэйч
(губляе прытомнасць)
Я не хачу! У Акатуй — не трэба!

Шыбека
Ён трызніць...

Дэйч
Акатуй...

Судзілоўскі
Згубілі турмы,
Этапы і капальні чалавека,
Яму не трэба хвалявацца.

Доктар адводзіць уцекача да канапы, укрывае белым прэзідэнцкім пінжаком.

Шыбека
Божа!
Наш сад пажоўк... Марскія пехацінцы
Пад кронамі... Сякеры напашэве.

Судзілоўскі
(матросам)
Тут віла прэзідэнта!

Афіцэр
Прыбывае
Яшчэ адзін дэсантны батальён.
Яму — палаткі... яшчэ кухня, сэр.

Судзілоўскі
У садзе?

Афіцэр
Гэты перастарак-парк
Псуе мясцовасць!

Шыбека
Закісу жалеза
Баяцца дрэвы.

Судзілоўскі
Ты каму тлумачыш?

Пад'ехала машына. Зноў Л і л і у а к а л а н і. Яна цяпер каралева.

Л і л і у а к а л а н і

Мір дому!

С у д з і л о ў с к і

Прошу!

Л і л і у а к а л а н і

Пільная размова.
Ах, доктар, вы не ведаеце, мусіць,
Што згоду даў сенат на далучэнне
Гаваяў да Амерыкі. Я гэта
Рашэнне нашага сената, доктар,
Лічу лагічным, правільным.

Д э й ч

(ачнуўшыся)

Выходзіць,
Вы ўжо не прэзідэнт. Ну, ці не так?
Займалі крэсла вы без году тыдзень.
Прыміце спачуванне.

(Рагоча.)

С у д з і л о ў с к і

Мілы сведка
Маёе катастрофы, адкажу я
На гэта так: ёсць людзі, што падобны
На Бобчынскага з Добчынскім, якім
Карціць штодня бачком, а ці паўзком
Праціснуцца ў гісторыю, са скоку
Сваё імя ўпісаць. Я да такіх
Ніколі не належаў.

Д э й ч

Не крыўдуй!
Я не хацеў...

Цяжка ўздыхнуў вулкан Кілауэа, полымя шуганула з кратэра, і ў барвовым небе закрычалі спалоханыя птушкі.

С у д з і л о ў с к і

А я хачу стаць птушкай.

Сярод тапельцаў Цусімы

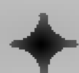

Пляханава я пазнаёміў падрабязна
з арганізацыяй забеспячэння
нелегальнай літаратурай, праз Руселя,
нашых палонных у Японіі.
Георгій Валянцінавіч сказаў мне,
што Руселя ён добра ведае
і без агаворак рэкамендуе яго
як дужа энергічнага
і цалкам адданага
справе рэвалюцыі таварыша.

У. Д. Бонч-Бруевіч,
«Выбраныя творы», т. 2.

Доктар Русель заняўся распаўсюджваннем...
У Кумамота нелегальную літаратуру
атрымлівалі на маё імя.
Да мяне прыходзілі людзі
з усіх баракаў, бралі кніжачкі і газеты.

А. С. Новікаў-Прыбой

ЛОДКА Ў МОРЫ

Лістапад 1905. Японскі крэйсер плужыць мора, вяртаючыся з далёкай вахты ля Ціхаакіянскага архіпелага. У каманды настрой дзевяцібальны — тут пераможна адгрымела Цусімская бітва, на радзіме сустрэнуць як пераможцаў і іх, каманду дазора.

Марскія ваўкі з пагардай пазіраюць на **двух цывільных**, якіх далёка адсюль на борт узялі з аўстралійскага транспарта-маруды.

Судзілоўскі

Бяду народа пахавала мора...

Ятсуда

Вам трэба адпачыць.

Судзілоўскі

Ятсуда-сан,
Хіба адпачываць я еду?

Ятсуда

Так,
Спакой і тут вам не сасніцца.
Расія... Дыхае Расія цяжка,
Што кіт на водмелі. Пра Севастопаль,
Напэўна, чулі? На галовах ходзіць,
Шалее чарнаморская палундра.
Шміт, невядомы Шміт падаўся ў людзі,
Даруйце, з лейтэнанцікаў.
(Смяецца.)

Судзілоўскі

Дык цесна
Ў цяльняшцы рэвалюцыі, калі
Ў яе героях ходзяць лейтэнанты.

Ятсуда

Атрымана з Нью-Йорка кабельграма:
На крэйсеры «Ачакаў» хвацкі Шміт
Узняў сігнальны флаг: маўляў,
«Камандую я флотам!».

Судзілоўскі

Адмірал!

Ятсуда

Ды што казаць.
На Чорным моры Шміт,
Пілсудскі з Кракава, чувадь, грызуць
Калматы зад расійскага мядзведзя.

Судзілоўскі

Цаню, Ятсуда-сан, цаню заўсёды
І нюх і слых японскае разведкі.

Ятсуда
(не чуючы нібыта)

Мы выхапілі Порт-Артур навечна
З драпежна-прагных кіпцюроў. Хе-хе...
Няма сумнення, што са скоку тыгра
І да Урала дойдзем. Прэзідэнтам
Японскае Сібіры быць вам, Русель!

Судзілоўскі

Сібіры?

Ятсуда

Разумею, нечакана
Пачуць такое, але, Русель-сан,
Лагічна гэта ўсё. Кругі жыцця.
Слывеце ў свеце вы звышчалавекам.

Судзілоўскі
(задуменна)

Вайна прайграна ўжо беспаваротна.
І крахам самаўладства гэта будзе.
Ваенным крахам. Крахам канчатковым.
Але, Ятсуда-сан, народ Расіі,
Непераможны ён.

Я т с у д а

Патрыятызм
Народнікаў Расіі нам гаворыць
Пра многае. Пра гэта Чарнышэўскі
Пісаў. Ды сонца ўсходзіць з нашых выспаў.

С у д з і л о ў с к і

А вы фанатык. Так, Ятсуда-сан.

Я т с у д а

Я не трымаю злосці. Вы — у гэтым!
А я трымаю злосць. І ў гэтым — я!

Ля гарматы завіхаюцца м а т р о с ы.

К а м а н д ы:

— Агонь у роскідзь!..
— Вышыня прыцэлу!..

С у д з і л о ў с к і
(бярэ бінокль)

Чакайце! Вы страляеце па лодцы?!

Я т с у д а

Яна, відаць, з тапельцамі Цусімы.
Тут недалёка востраў Кіу-Сіу.
Там рускія палонныя. Усе
З няволі хочуць збегчы — хто на чым:
На шлюпках, на баркасах, на плытах.
І вось — на лодцы.

С у д з і л о ў с к і

Не страляць!

Я т с у д а

Не нам,
Шпакам цывільным, музыку заказваць.

С у д з і л о ў с к і

Спыніце іх!

Я т с у д а

Скажыце, доктар, дзякуй,
Што ўчора здагадаліся спыніцца
Дазорныя...

Судзілоўскі

Скажыце: не страляць!

Ятсуда

Мы тут ніхто. На дапаможны крэйсер
Нас узялі ў парадку выключэння.

Судзілоўскі

Вы ж у людзей! З гарматы!.. Душагубы!..

Капітан
(падыходзячы да Ятсуды)

Вам замінае ён?

Ятсуда

Не ваша справа!
Вы галавой адказваеце за...

Капітан

За пасажыра шумнага ў пантофлях,
Капелюшы і шортах...

Судзілоўскі
(знервавана)

Не страляць!

Капітан

Бардак, а не ваенны карабель.
(Ятсудзе.)
Мне вы не ўказ. На караблі прымаю
Рашэнні я!

Судзілоўскі

У, гады!..

Капітан

Затрымайце!

Судзілоўскі
(адбіваецца ад матросаў)

А каб вас ліха!

Капітан

Лаецца. Па-руску...

Ятсуда

За гэткіх рускіх нашых сто даюць!
Цябе ў тым ліку...

Капітан

Госця ў трум!

Судзілоўскі

Во, дудкі!
Перастраляць бы вас.

Капітан

Куды яго?

Ятсуда
(паказвае капітану пасведчанне)

Няхай сабе камандуе — раз хоча.

Капітан

Дык што, тады ў каюту?

Ятсуда

Пачакаць.
Карэспандэнт!.. Ён, бачыце, лаяльна
Амерыку ў нас будзе прадстаўляць.
Дамогся, бачыце, такога права
Амерыканец гэты з рускім шлункам!

Капітан

Кранты, здаецца, лодцы.

Ятсуда

Адыходзім!

Судзілоўскі

Не, не! Уцекачоў забераце
Усіх з разбітай лодкі!

Ятсуда

Згода, доктар.

На борт узвалаклі параненых тапельцаў. Між імі вельмі ж знаёмае, зарослае барадою абліччa старога матроса.

Пархом

Мікола! Судзілоўскі?

Судзілоўскі

(як у сне)

Я...

Пархом

(штурхае пад бок таварыша)

Чуў, Лёха!
Мікола гэта. Лунем лунь. З Дняпра.
Плямяш мой нарачоны. Колькі год,
О божа, выпала спаткацца дзе!

Новікаў

(і тут яршыцца)

Я баталёр з «Арла», Пархом з «Аўроры».
Дарожанька адна — магіла-мора.

Карабельны медык

Зірніце, як ён рады роднай мове.
Як слухае бадзяг славуты Русель!
Ручай любімых гукаў ловіць, быццам
Крынічны звон.

Ятсуда

Не дзіва. Трыццаць год
Таму назад Расію ён пакінуў.
Хоць, можа, неаднойчы з роднай мовай
І знаўся за мяжой, але каб так,
Каб з вуснаў землякоў і пабрацімаў
Ды ў гэткай мясарубцы,— аніколі!

Судзілоўскі

Ятсуда-сан, што іх чакае?

Ятсуда

Суд.

У ВІРЫ ТРЫВОГ І СМУТКУ

(Снежань 1905)

Змрочныя даўжэзныя баракі на ўскраіне горада Кумамота. У гэтых бараках — 1500 матросаў і 6500 салдат з афіцэрамі.

Сіняе неба ў акенцах заткана ў некалькі нітоў калючым дротам. Жыццё адгароджанае ад жыцця. І песня, даўняя марацкая песня пра гэта і тое жыццё:

Пайшла донька да каморы,
Крэпка ўснула.
Укралі яе ціліпоны,
Ой, дак не чула.

Укралі яе піліпоны,
Дак не чула.
Прачнулася красная дзеўка,
Ой, сярод мора.

Прачнулася красная дзеўка
Сярод мора,
У маладога піліпона,
Ой, на прыполе.

Галасы:

— Братва, зноў сівы пан да нас ідзе!
— Прасілі мы ў яго газет і кніг.
— З дастаўкаю да нас у кубрык...
— Тып!..

Судзілоўскі
(усміхаецца)

Дзень добры ў хату!

Галасы:

— Уваходзьце!
— Просім!..

Судзілоўскі

Прынёс я вам часопісаў, брашур,
Паверыце — не, свет дапамагае.
Тут першы нумар новае газеты
«Наперад» — гэта кліч бальшавікоў.
Цікава ўсё.
«Падзенне Порт-Артура» —
Артыкул Леніна. Я раю вам
Удумна пачытаць гурмою брацкай.

Багата сярод вас сібіракоў.
Скажыце, хлопцы: як яно ў Сібіры?
Калі ўжо футра — сабалёва толькі!
Каўнер — з куніцы! Золата бярэцца
Ў разлік, і толькі золата грашмі
І золата душы!
А прасталыткі...
Агідна гэта — бачыць бруднай плоць!
Няўжо мы, небаракі, змізарнелі,
Не здолеем каханне апрануць
У футра, падарыць яму каралі,
Вярнуўшыся з праклятае чужыны?

Матрос

Пра вас Пархом апавядаў.

Судзілоўскі

Пархом?

Матрос

Ага, стары матрос.
Апавядаў,
Пытаўся ўсё...

Судзілоўскі

Як мне яго знайсці?

Матрос

Ці знойдзеце, бо хто сюды патрапіў,
Губляецца іголачкай у стозе.

Судзілоўскі
(у думках)

Пархом, Пархом... Я ведаю: ты будзеш
Шчаслівы самы шчасцем тым, якога
Так не хапае мне, уцекачу.

Новікаў
(прадзіраецца праз натоўп)

Здарова, доктар Русель! Ці пазналі?

Судзілоўскі

Ты ў лодцы быў.

Новікаў

Судзілі нас.

Судзілоўскі

Прасіў я
Ваеннага міністра Тэраучы,
Каб строга не каралі.

Новікаў

Дзякуй, доктар.

Судзілоўскі
(да палонных)

Вы чулі пра крывавую нядзелю?
У студзені.
Дзевятага было.
Ля Зімняга Палаца расстралялі
У Піцеры з пратэсамі рабочых —
Салдатам цар аддаў загад.

Галасы:

— Як можна!..
— Цар...
— Крывасмок!..

Матрос

Брашура гэта ваша?

Судзілоўскі

Мая. Звяртаюся да афіцэраў
І вас прашу, матросы, смела ўзняцца,
Устаць на бок свайго народа, хоць бы
Не замінаць народу ў барацьбе
Супроць паноў, цара і царанят.

Матрос

Матросы-пліпоны мы. На моры
Ў каго, скажыце, нам страляць?

Судзілоўскі

Ах, малец.
(Падае газету.)
Чытай!..

Голас:

— А што там?

Судзілоўскі

Пра «Пацёмкін» пішуць.
Там, на адэскім рэйдзе, сцяг свабоды
Узняў адважна чарнаморскі крэйсер.

Матрос

Свабоды!..

Судзілоўскі

Дык па ім з усіх гармат —
Распарадзіўся зноў жа цар — *свае*
Ў сваіх стралялі...

Матрос

Быць таго не можа!
Свае ў сваіх...

Судзілоўскі

Вось і прашу я вас,
Дзяцей сваіх, сыноў сваіх:
як верне
Вас цар адсюль, з палону, у Расію —
Няхай ніколі вашая рука
Не ўзнімецца на гэткіх жа, як вы,
Людзей гаротных.

Кульгавы

Хораша спявае!
Я думаю, браўва:
А хто ён нам,
Сэр гэны? Лахманы на нас, на ім —
З іголачкі ўсё з ног да галавы...

Галасы:

— Гані яго!..
— Шпег!..
— Падасланы!..

Судзілоўскі

Рукі!..

Н о в і к а ў

(з кулакамі да кульгавага афіцэра)

Ах, правакатар!.. Гад...

М а т р о с

У морду бі
Кульгаваму!..

К у л ь г а в ы

(адступаючы, выхапіў рэвальвер)

А пушачка са мной!

М а т р о с

Ты!.. Лярва чарнасоценная!..

Наперад выступае катаржанін. Ён з тых, каго ў ланцугах японцы заняволілі ў сахалінскай няволі. На катаргу Б р а н і с л а ў П і л с у д с к і, студэнт Пецярбургскага універсітэта, трапіў як паплечнік Аляксандра Ульянава і іншых удзельнікаў замаху на цара.

П і л с у д с к і

Гніда!

К у л ь г а в ы

Яшчэ нам не хапала катаржан
І ссыльных з Сахаліна? Адкусілі
Паўвострава японцы — і забралі
Царазабойцаў як палонных!..

Уваходзіць к а м е н д а н т, аточаны світай вайскоўцаў.

К а м е н д а н т

Шу-ум!..

Побач з камендантам лагера генерал-лейтэнант Д а н і л а ў, камісар Цэнтральнага распарадчага камітэта па эвакуацыі палонных з Японіі.

Тут вашы начытаюцца, а потым
Героямі сябе ўяўляюць. Кожны,
Як пава, ходзіць.

Д а н і л а ў

Хто?

Камендант

Вунь той, са шрамам,
Празваны... як гэта па-руску? Мабыць,
Ён Шэры Воўк між іх...

Данілаў

Дык Шэры... Слухай,
Хачу пагаварыць з табою шчыра,
Матрос...

Галасы:

— Уліп!..
— Трымайся!..
— Генерал,
Ён ведае, пра што пытаць...

Шэры

Ёсць, ваша...

Данілаў

Далоў субардынацыю! Скажы,
А воўку надта хочацца ў свой лес?

Шэры

Пусцілі б толькі!
Бег бы я і бег,
Без сцежак, бев дарог, у той барок,
Дзе лесніч оўка...
дзе стары мой бацька...
Відаць, зусім аглух, аслеп, а сын
Бадзяецца па белым свеце воўкам.

Данілаў

Цябе, матрос, парадаваць хачу:
З японцамі ў нас —
Камендант пацвердзіць —
Такая ёсць дамоўленасць: каб вас —
І з Кумамота перш усіх! — вярнуць
Да родных рэчак і сяліб.

Кульгавы

Братва!
Гурмою гушкаць генерала!

Данілаў

Што вы!
Мой абавязак быць за бацьку вам.
(Гутарыць са світай.)
Як зразумець эсэраў нашых? Як?
Яўно Азэф, іх лідэр знакаміты,
Даносамі засыпаў Пецярбург:
Нібыта нам салдаты і матросы
З Японіі прывалакуць віхуру,
Маўляў, паўстанне выбухне.

Рускі чыноўнік

Азэф?
Таемны вораг Руселя Яўно.

Данілаў
(смяецца)

Яўно — яно і ёсць яўно, прабачце.

Рускі чыноўнік

Як нам вядома, Судзілоўскі б'ецца
Што рыбіна аб лёд, каб іх, палонных,
Павесці за сабой супроць цара.
Азэф — складаны механізм. Нямала
Ён доктару нашкодзіў.

Данілаў

Камендант,
Цяпер павінны тут нашкодзіць мы.

Камендант

Што маеце на ўвеце?

Данілаў

Патрабуе
Урад Расіі выдаць эмігранта.
Яму адмовілі амерыканцы
У іх грамадзянстве. Як і англічане
З французамі.

Камендант

А вунь ён — Судзілоўскі.
Прашу ўсіх расступіцца!

Ятсуда
(рашуча)

Камендант!
Лічыце, што вы з гэтае хвіліны
Ўсяго наглядчык, бо тупых галоў,
Як гарбузоў пустых, не паважаюць
Японцы ў доме.

Камендант

Ёсць!

Ятсуда

Вы, генерал,
І адмірал Раждзественскі... тапелец...
Два боты — пара! Не адно і тое ж:
Па моры плаваць і без вёслаў плаваць,
Як вы з ім, у палітыцы вялікай.

Генерал Данілаў адразу абмяк, а разведчык бярэ падпашкі Судзілоўскага, падводзіць да Браніслава Пілсудскага.

Знаёмцеся, панове.

Судзілоўскі

А, Пілсудскі.
Пасобца ў змове.

Ятсуда

Родны брат таго
Пілсудскага, які наведаў нас
Зусім нядаўна ў Токіо, каб пакт
Супроць Расіі заключыць.

Пілсудскі

Во, Русель,
Якое звышсакрэтнае дасье
На нас, Пілсудскіх. Пэўна, і на вас.

Судзілоўскі

Ну.

Пілсудскі

Цар, і не адзін, даўно скалеў —
І гэта хай паслужыць суцяшэннем,

Што недарэмна пажылі на свеце
Ульянаў, Генералаў, Асіпанаў.

Судзілоўскі

Я — у выгнанні, ты — у ссылцы.

Пілсудскі

Цяжка
Сказаць, ці лепш ад катаргі выгнанне
Палякам у жалязах.

Судзілоўскі

Беларус я.
Чым горшае за катаргу выгнанне?
На катарзе заўжды з табою побач
Такія ж, як і сам, а на выгнанні
Ятсуды поруч... Разумееш? Як бы
На кожным кроку прорва. Тую ж справу
Павінен весці не з таго канца,
Як надзяваць штаны праз галаву.
Выгнанне горай шахт, Браніслаў.

Пілсудскі

Старэйшы брат мой Юзаф са Свянцян
Падаўся ў свет, царом закратаваны.
Глынуў Сібіры, з пецярбургскіх лёхаў
Уцёк, гуртуючы стральцоў атрады
У Аўстра-Венгрыі, гатовы ён
Супроць цара хоць з д'яблам у хаўрусе
Вайною рушыць... хоць і ў д'ябла краты.
Выгнанне горай шахт, то праўда.

Ужо на прыстані палоннікі брыдуць на параходы, з вышыні махаючы бесказыркамі і папахамі на развітанне. І песня, шчымлівая песня:

Ой, да там твой сыночак
У чыстым полі пры дарозе,
Да там ён спачывае.

Сокал ясны прылятае,
За галоўку сціскае,
А чорны воран прылятае,
Да цела абірае.

А ўжо ж тыя косці
Ад дажджу пасінелі
Да і з ветру пачарнелі!

Ой, не дай, божа, смерці,
На чужым краю ўмерці,
Да некаму дазіраці
Салдацкае смерці...

Пілсудскі

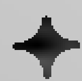
Шчаслівыя! Вяртаюцца дахаты.

Судзілоўскі

Дадому... Катаржанін і выгнаннік
Адно і могуць, што змахнуць слязу.

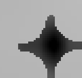

Над прорвай

Ці нельга хоць мёртвым
вярнуцца і спачыць
у сваёй зямлі?..

Мікалай Судзілоўскі

РОСПАЧ

(Студзень 1912)

Домік у прадмесці Нагасакі. Невыпадкова тут пасяліўся доктар Русель. У горадзе вялікі порт, куды часта заходзяць замежныя караблі, тут як нідзе спрыяльныя ўмовы для сувязі з Расіяй, Заходняй Еўропай, Амерыкай, да таго ж, сябры і таварышы з палонных матросаў, салдат, афіцэраў, а таксама ўдзельнікі рэвалюцыйных падзей пятага года, уцякаючы з Сібіры і Уладзівастока, згуртаваліся пад дахамі Нагасакі. Адсюль ляціць у стрывожаны свет газета «Воля». Доктар Русель яшчэ рэдагуе часопіс «Японія і Расія», выдае свае кнігі, друкуе лістоўкі для падполля Сібіры і Прымор'я.

Звычайна ў доміку тлумна ад спрэчак і туманна ад табакі. А сёння тут строгая шпітальная цішыня. Доктар Русель у белым палоне падушак. Ён, знямоглы, дыктуе сваёй сакратарцы. Гэты ліст у Магілёў да сястры Яўгеніі.

Судзілоўскі

...А сёння з пальцаў выпала асадка.
Падбіўся я што конь... Падбіўся, Жэня,
Сівою грывай захінуўшы долю.

Яго б'е кашаль. Увішная сакратарка і гаспадынька Масаё падае напой з тыбецкіх траў.

Судзілоўскі
(дыктуе)

Туга і роспач...— ведаю, прамовіш.
Бяда, сястра,— Бастылія не пала,
І наша рэвалюцыя, якою
Я змалку жыў, разгромлена крывава...
Удар другі — здалёку вестка: Лёдзя,
Шыбека Леакадзія, «міс Птаха»,
Батанік на Гаваях, мой дарадчык
І песня лебядзіная... памерла.

Хворы замоўк.

Масаё
(за машынкай)

І песня лебядзіная... памерла.

Судзілоўскі
(схамянуўшыся)

...Калекцыі, гербарыі Шыбекі,
Лісты Тургенева і Караленкі,
Увесь архіў, што адрасую родным,—
Прашу, сястрыца,— дома зберажыце.
А мне адно... адно мне застаецца:
Пайсці адгэтуль, як пайшлі Лафаргі.

Масаё

Не разумею: як пайшлі Лафаргі?

Судзілоўскі

Там калій быў... цыяністы... Раптоўна...
Дазвольце мне спытаць у вас, калі
Вы рускай авалодалі, як роднай?

Масаё

Цікаўлюся русістыкай з маленства.
Спачатку быў японска-рускі слоўнік
Гашкевіча.

Судзілоўскі

То беларус з-пад Вільні.

Масаё

І першы ў Токіо расійскі консул.

Судзілоўскі

Даўно было. Сплыло... Гашкевіч Восіп —
Зацяты драгаман і падарожнік.

У дворык, чуваць, заехала машына. На парозе візіцёр з сакваяжам.

Ятсуда

У рускіх не змяняецца характар —
Спрадвечная мядзведжая дрымота.

Судзілоўскі

Лагво і свет пакіну неўзабаве.

Я т с у д а

Цяпер вам крэматорый не прысніцца.

Візіцёр, смеючыся, дастае з саквяжа газеты, шмат газет.

Я т с у д а

Зірніце, Русель-сан! Чыта, і Кіеў,
І Пецярбург — усюды некралогі:
Пан Судзілоўскі (слынны доктар Русель)
Сваё жыццё закончыў самагубствам.
Партрэты ў рамцы, бачыце, партрэты.

Ашаломленая Масаё падае хвораму акуляры, а ён абыякава гартае прасціраллы газет.

Я т с у д а

Дык сто гадоў — такая ў вас прыкмета!

С у д з і л о ў с к і

Хачу адзін на ўласным пахаванні
Застацца.

Я т с у д а

Хай Расія пахавала,
Японія ж — маленькая краіна —
Шануе, бо вялікі ў ёй парадак.
Прашу вас толькі: супыніце, доктар,
Сваіх у Нагасакі каланістаў.
Лістоўкі цісնуць, агітуюць докі,
І нашы выспы скрозь пачырванелі.
Не любіць імператар гэты колер —
Цару Расіі можа выдаць... з м о ў ц у.

С у д з і л о ў с к і

Хачу адзін на ўласным пахаванні
Застацца дома.

М а с а ё

Добра.

Я т с у д а

Да спаткання!

Доктар Русель абмацвае на зэдліку парашкі, карабочкі, бутэлечкі з медыкаментамі. Ён не знаходзіць у віры роспачы патрэбнае і неабходнае. Уздыхнуўшы, прыслухоўваецца да гамонкі за адчыненай форткай.

ДРУГІ ЭКЗЕМПЛЯР

У дворыку ля машыны візіцёр і гаспадынька.

Масаё

Ятсуда-сан, атруту я забрала.

Ятсуда

(разглядае паперы перадруку)

Пісьмо сястры... а гэта... што такое?

Масаё

На смерць Шыбекі.

Ятсуда

Вершыкі? Чытайце.

Масаё

Куды пад ветрам птушкі адлятаюць,
Калі настане ноч,
Калі настане ноч?..

Куды, куды хаваюцца яны,
Калі настане ноч
І песня лета спета?..

Адны хаваюцца ў лістоце дрэва,
Другія — у калысачцы гнязда.

Калі б мне крылы, крылы, як у птушкі,
Далёка, эх, далёка паляцеў бы...

І звіў сабе ў пустэльні я гняздо,
І там спачыў. Спачыў, як птушка.

Ятсуда

Атрута, некралогі... Не занадта?..
Не птушкі лёт, а хітрыкі шпіёна.
Сачыце пільна.

Масаё

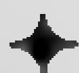
З намі імператар.

Ятсуда

І бог! І бог, Масаё-сан. Сачыце.

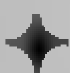

Кропля і акіян

Я прачытаў Ваш артыкул «Кітайская праблема»
з вялікай увагай.
Ён пакінуў глыбокае ўражанне.
Ідэя Ваша высакародная,
а Ваша сэрца велікадушнае!
Я рэдка сустракаў еўрапейца,
які заходзіць так далёка,
каб абараняць практычна так,
як гэта робіце Вы,
ідэю адраджэння Кітая
і ўздыму мільёнаў яго прыгнечаных...
Адданы Вам Сунь Ят-сен.

(З пісьма М. Руселю)

ПАРАТУНАК

Домік у прадмесці Нагасакі. У пакоях выветрыліся і шпітальны вусціш, і неспакой стрывожанай душы — так нечакана вясна-красна валадарна на парог ступіла: да бацькі прыехалі дочкі з далёкай Беларусі.

Вера

Пісалася ў газетах,
                    што заўчасна
Пакінуў свет вандроўнік і вучоны,
Наклаўшы рукі на сябе.

Маня

                    Ой, тата!..

Вера

А цётка Жэня кажа:
                    гэта плёткі,
Фантазіі падступніка Азэфа.

Маня

І раптам ліст!..

Вера

                    Пазначана ў ім дата:
Ну, хто паверыць — піша з таго свету!

Маня

Ад радасці мы скачам!

Вера

                    Цётка Жэня
Ляжыць і думае.

М а н я

I мы прыціхлі.

В е р а

Яна смяецца:

ластаўкі, ў дарогу!..

М а н я

Мы ехалі, плылі...

С у д з і л о ў с к і
(выцірае слёзы)

Дачушкі, дзякуй...

А Жэня што?..

В е р а

Хвароба аблажыла.

I муж пакінуў.

С у д з і л о ў с к і

Родныя крывінкі...

Маё жыццё...

Вясна і паратунак...

У калідоры азваўся тэлефон. Нячутна з'яўляецца М а с а ё.

М а с а ё

Прабачце, Русель-сан.

Званок з паліцыі —

Зайсці вас просяць.

С у д з і л о ў с к і

Хворы. Так скажыце.

Ён падыходзіць да стала, гартае перадрукі.

Масаё-сан, гляджу свае паперы.
А дзе другі адпец машынапісу?

М а с а ё
(збянтэжана)

Не ведаю, шаноўны доктар Русель.

Судзілоўскі
(злосна)

Не толькі вы ў русістыцы майстрыха —
Вы спец яшчэ ў Ятсудавай канторы.
Прашу вас, сёння ж шэфу далажыце:
Сваіх я маю дома сакратарак
І верных шчырых гаспадынь.
Бывайце!

Знямелая Масаё счэзла нячутна, як мышка.

Маня

Навошта так? Яна ж уся як ласка.

Судзілоўскі

Звярок жыве сабе, завецца Ласкай.
На выгляд —
проста дзіва, а драпежнік,—
Я помню з Фастава.

Маня

Фальварак тамка
Прадалі, як памерлі дзед з бабуляй.

Вера

Празвалі бунгала тваю альтанку,
З усіх бакоў зарослую павоем,
Калі чыталі там лісты з Гаваяў...

У акне, адчыненым у мокры сад, усплылі цехенька, як два месяцы, аблічча мужчын — ажно дзяўчаткі ўскрыкнулі. Было чаму спужацца.

Японец
(таямніча)

Чужых няма?..

Судзілоўскі

У дом заходзяць з ганка,
Таварышы партавікі.

Кітаец

Убачаць.
На вуліцы шпегі.

Японец

З верных рук вядома:
На арышт ордэр атрымаў Ятсуда.
Сюды прыедуць ноччу. Часу мала.

Кітаец

На збор гадзіна ў вас.

Японец

Аўто за садам.

Кітаец

А ў порце шхуна. Морам — да Кітая.

Японец

Такі загад.

Кітаец

І просьба Сунь Ят-сена.

АПОШНЯЕ СПАТКАННЕ

(2 красавіка 1912)

Пад зорным шатром начы цьмеюць руіны будыйскага манастыра. На дварэ каменны калодзеж. Мыюцца спешаныя коннікі сіньхайскай рэвалюцыі.
На прывале вогнішча. Разгарыстае полымя дзеля роздуму і споведзі.

Сунь Ят-сен

Учора паўнамоцтвы прэзідэнта
Я зняў з рамёнаў, мілы доктар Русель.

Судзілоўскі

Пагас учора ясны дзень Кітая —
Рэспубліка, здабытая крывёю.

Сунь Ят-сен

Не згасне на прывале наша праўда
І заклік «Кожнаму ратаю — поле!»,
Сваё, здабытае ў паходзе поле.

Судзілоўскі

Баі. Паходы.
І паўстанняў дзесяць.
І суд бязлітасны — прысуд смяротны.
Назваў, калега, вас героем Ленін.

Сунь Ят-сен

У нас цяпер таксама адступленне.
Дармо, што адраклася ад пасады
Маньчжура-цынская дынастыя,—
Ізноў да ўлады пруцца феадалы,
Віжуюць скрозь японскія агенты
З кадзілам «Азія для азіятаў».

Трашчыць на агні сушняк. У абложнай цемры далёкая траскатня бязладнай страляніны. Толькі над галавою спакойна гарыць, іскрыцца ўрачыста неасяжны Млечны Шлях.

Судзілоўскі

Сусвет — рака адвечнасці і духу:
Выток у прошласці шукай, а вусце,
Глядзі, у прышласці жывой і вечнай.
Бясконца ў ёй матэрыя, калега.
Мы — толькі кроплі гэтай зорнай плыні,
І наша сіла толькі ў акіяне.
Як вецер кропельку садзьме, то пырскай
Яна, маленькая, імгненна счэзне.
Не стане нас, жыццё не счэзне ў свеце.

Сунь Ят-сен

Мы вельмі цэнім ваш вялікі вопыт
І шчыры дух інтэрнацыянальны.
Вы медык, як і я. Сягоння разам,
Бінтуючы байцоў цяжкія раны,
Мы лечым свет і словам, і спагадай.

Узрушана загаманілі салдаты пры калодзежы. Да вогнішча вядуць мужчыну са звязанымі рукамі.

Канвойшчык

Асочнік. Студні труціў.

Сунь Ят-сен

Развяжыце.

Доктар Руссель пільна глядзіць на палоннага, зарослага дрымучай барадой — штосьці знаёмае і ў паставе, і ў аблiччы.

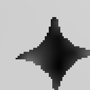
Судзілоўскі

Ятсуда-сан, я помню: «Да спаткання»,—
Сказалі мне ў прадмесці Нагасакі.
Спаткацца нам, і праўда, давялося.
Відаць, у нас апошняе спатканне.

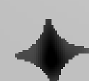

Навальніца ў Цяньцзіне

Пакінуць свет
хоць крышачку лепшым,
ніж мы засталі яго.

Мікалай Судзілоўскі

ЯВА

1925 год. Катэдж у Цяньцзіне. Ноч. На сценах кабінета палахліва трапеча святло маланак. За вокнамі густыя раскаты грому. Не спіцца доктару Руселю. Час ад часу ён падыходзіць да тахты, дзе ўкрылася з галавой перапалоханая дачушка.

Судзілоўскі

Спі, Вера, спі... Грамы трасуць наўколле,
Падперазаўшы свет вязьмом маланак.

Бацька сядае на тахту, сукаючы нітачку матчынай казкі, што смяшыла і супакойвала ягонае маленства.

Судзілоўскі

Сядзеў коцік на кухні,
У яго вочкі папухлі.
Чаго ж ты, коцік, плачаш:
Ці піцькі, ці есцькі хочаш?

Вера
(адхінуўшы коўдру)

Ні піцькі, ні есцькі хачу,
Па сваёй жалосці плачу:
Сам кухар пячонку злізаў,
На мяне, коціка, сказаў.
Будуць мяне, коціка, біці,
Будуць мне вушкі церабіці.

Яны рассмяяліся, супакоіліся. Бацька вяртаецца на свой ложак, засынае, і сніцца яму матчына калыханка з далёкай Магілёўшчыны.

СОН

Быццам доктар Русель сядзіць з матуляй у альтанцы, густа спавітай зялёным павоем.

М а ц і

Люлі, люлечкі,
Сяду а я прасці
І дзіцяці
Калыхаці,
Што выведу нітачку
Комару на світачку,
Астануцца кончыкі —
Комару на штончыкі.

С ы н

Сіўка-варонка,
Дылі-гойда!
Куды паляцела?

М а ц і

На Іванаў двор.

С ы н

Што Іван робіць?

М а ц і

Косы клепіць.

С ы н

Нашто яму косы?

М а ц і

Сена касіць.

С ы н

Нашто яму сена?

М а ц і

Кароў карміць.

С ы н

Нашто яму каровы?

Маці
Малако даіць.

Сын
Нашто малако?

Маці
Дзетак карміць.

Сын
Нашто яму дзеткі?

Маці
Жалуды збіраць.

Сын
Нашто яму жалуды?

Маці
Свіней карміць.

Сын
Нашто яму свінні?

Маці
Горы капаць.

Сын
Што ў тых гарах?

Маці
Залатая ступка.

Сын
Што ў той ступцы?

Маці
Макава зярно.

Сын
Дзе тое зярно?

Маці
Птушкі здзяўбалі.

Сын
А дзе тыя птушкі?

Маці
За мора паляцелі.

Сын
А дзе тое мора?

Маці
Краскамі зацвіло.

Сын
А дзе тыя краскі?

Маці
Дзеўкі парвалі.

Сын
А дзе тыя дзеўкі?

Маці
Замуж пайшлі?

Сын
А дзе іх мужыкі?

Маці
Пайшлі ў лыкі,
Там прыліплі.
Дылі-гойда!

Сын, азіраючыся, жахнуўся — да альтанкі, заліўшы падворак, падступае каламутная ў злосцай пене вада.

Сын
Што гэта, мама?

Маці
Сынку, ой, бяда!
Дняпро і Сож павыйшлі з берагоў.

Вада залівае альтанку, падступае пад самыя лавачкі. І — о дзіва! — да альтанкі прычаліў човен Пархома.

Пархом

Ратуйся, хлопец! Высачыў жандар —
Сюды імчыць пагоняй карабель!

«Ка-ра-бель» — Пархомава слова топіцца ў шуме шалёнай вады. І гром... Грукоча гром.

ЯВА

У вокны хвошча лівень. Прахапілася дачка, кінулася да ложка.

Вера

Ачніцеся, малю! Ой, тата...

Судзілоўскі

Я...

Вера

Да нас стукоча хтосьці.

Судзілоўскі

Адчыні.

Да нітачкі прамоклы абшарпаны бадзяга з цёмным пажаўцелым тварам. Вада цуркоча з абвіслых калашын. Вера выцірае ручайкі на падлозе.

Палкоўнік

Ах, гэта навальніца... Ноч... Цяньцзінь...
Чужыны кляты чад!

Судзілоўскі

Бліжэй да справы.

Палкоўнік

Мяне вы не пазналі?

Судзілоўскі

Той парою
Не мог на вас я нават азірнуцца,
Не тое, што разгледзець зблізку,
Пан ротмістр.

П а л к о ў н і к

Палкоўнік я. Без формы...
Сястра ў Адэсе выручыла вас —
І шхуна знікла ў моры. А цяпер...

С у д з і л о ў с к і

Дык што цяпер?

П а л к о ў н і к

Як добра, што я ў вас.
Свой чалавек...

С у д з і л о ў с к і

Ну?

П а л к о ў н і к

Гоніцца за мной
Паліцыя... І я цяпер — не вы! —
Бядак загнаны. Рускі чалавек,
Што прадае нябогам какаін.

С у д з і л о ў с к і

Хто скінуў вас на дно?

П а л к о ў н і к

Сямёнаў.

С у д з і л о ў с к і

Крывавы атаман казачых лаў?..
Прымор'я, Забайкалля люты кат?!
І вы — як кат у ката-генерала?!!

П а л к о ў н і к
(уздыхаючы)

Як дым, развеяна ўсё ў дваццаць першым.

С у д з і л о ў с к і

А ў дваццаць пятым эмігрант сівенькі
Прытулку просіць у сваёй ахвяры,
Ішоў па следу за якой паўвека.

П а л к о ў н і к

Я толькі з Магілёва да Адэсы
За вамі гнаўся.

Судзілоўскі

Не дагнаўшы птаха.

Палкоўнік

Праз колькі год пасля тае пагоні
Я завітаў да Савіч у маёнтак.
Яна з Балкан вярнулася без вас.
Зіяў Днянро, як меч Рагнеды, ў стэпе...

Судзілоўскі

Сачылі зноў?

Палкоўнік

Прызнацца шчыра мушу,
Намер я меў даволі далікатны —
Аб шлюбе думаў.

Судзілоўскі

Можа, пра маёнтак?

Палкоўнік
(уздыхаючы)

Зламала Любу Савіч падавіца.
Эх, мары, крозы-здані...

Судзілоўскі

Прэч, паганец!

Вера, плачучы, зацірае сляды няпрошанага госця. На вуліцы за раскатамі грому чуваць бязладная страляніна.
Вера падыходзіць да ложка, захінае пледам знерваванага бацьку.

Вера

Спі, тата, спі... Грамы трасуць наўколле...

Судзілоўскі
(з горкаю ўсмешкай)

Падпераза́ўшы свет вязьмом маланак...

А лівень не сунімаецца, хвошча і хвошча. Маланка вырывае з цемры выяву над сталом. Гэта мініяцюра рускага мастака Івана Пахітонава «Куточак могільніка Пер-Лашэз у Парыжы». На мініяцюры кожная травінка як жывая ў святле бліскавіц.

СОН

І цішыня... Ні голасу. Ні ветру...
Каменная густая цішыня,
Нібы абвал гарбатых гор
На сэрцы.
Цішыня.
О горы гора!
Зялёны Пер-Лашэз. Пагост і слава:
Тут спіць Шапэн —
Жалобна стынуць маршы,
І дрэмле Нэй —
Без шаблі грозны маршал.
Іх разбудзіць не здолелі гарматы —
Тут бой апошні з катамі вялі
Парыжскае камуны зброяносцы
Зялёным маем.
Падалі пялёсткі
Вясновай квецені на вочы паўшых.
І сцяг, чырвоны сцяг Камуны
Наліўся іх крывёю і зарою
Свабоды блізкай, як зара з крывёю.
На плітах пад каштанамі пагоста
Палонных камунараў расстралялі.
Я, Русель, тут стаю каля Сцяны,
Дзе з кожнае цагліны выступаюць
Аблічча расстраляных камунараў.
Стаю,
Прыкуты стрэламі дарог.
Шчарбаты плача камень,
Крывёю плача.
І я ў крыві.
У сэрцы — кулі крыўды:
Крычыць шчарбаты камень...
Сэрца плача...

ЯВА

Адышлі абложныя хмары. У вокнах, налітых сінечай, толькі белыя хмурынкі.
Раніцай доктара Руселя ў Цяньцзіне наведаў Леў Карахан — паўнамоцны прадстаўнік СССР у Кітаі.
Гаспадар кватэры знімае са сцяны мініяцюру «Куточак могільніка Пер-Лашэз».

Судзілоўскі

На восьмы дзень пасля расстрэлу
Пісаў з натуры на пагосце
Наш Пахітонаў.

Карахан

Слаўны майстар!

Судзілоўскі

Ягоны дар вазіў па свеце,
Як талісман. Ды Луначарскі
У пісьмах просіць, каб аддаў
Музею рэвалюцыі.

Карахан

Я перадам.

Уваходзіць Вера з поўным падносам.

Судзілоўскі
(смяецца)

Ці чай, ці кава — ўсё цікава!

Карахан

Я ў фраку, кажуць, не радзіўся.

Судзілоўскі

Пэўна, споведзі чакаеце?

Карахан

Ад пенсіі адмовіліся.
Сам Ленін падпісаў, паверце.

Судзілоўскі

Сто залатых рублёў — занадта!
Галоднай Волзе пераводзіў,
Цяпер — у інтэрнаты дзеткам.

Карахан

У вас і тут жа — у Пекіне,
Харбіне і Мукдэне — ўсюды
Працуюць камітэты.

Судзілоўскі

Трэба
Дапамагчы дзяржаве першай
Рабочых і сялян, шаноўны.

Карахан бярэ з паліц і гартае кнігі Мікалая Судзілоўскага «Думкі наўслыш», «Ля паморкавай магілы», «Сучасныя дыназаўры», «Лісты з Гаваяў».

Карахан

Гучыць у свеце ваша слова —
Пекін, Каір, Парыж і Лондан.
Такіх бы нам паўпрэдаў!

Судзілоўскі

Слова
Паслом у свеце гойна служыць.

Карахан

Калі ж дадому?

Судзілоўскі

А-а, старэнькі...
Яшчэ хвароб паўнюткі кошык.
А там... На кол «анцелігентаў»,
Саборы — ў друз, на брата — з шабляй!
Адно ў вачах — пажар Сусветнай
Чырвонай Эры Рэвалюцый.

Карахан задумаўся. Засмучаны, ён глядзіць на стол, дзе раскіданы лісткі скрэсленага рукапісу.

Судзілоўскі
(здагадаўся)

Эсэ пра новы дзень Гаваяў
Часопіс беларускі просіць.
Даслаць спяшаюся. Як цягне
Старога жураўля на багну!

Леў Карахан абдымае Мікалая Судзілоўскага.

Постаці на кургане

(замест эпілога)

Красавік 1926. Менск. У рэдакцыі часопіса «Полымя» ўсхваляваны рэдактар Зміцер Жылуновіч сустракае Янку Купалу.

Купала

Дабрыдзень, браце.

Жылуновіч

Янка! Добры дзень...
А дзе Міхась Чарот?

Купала

Чарот пры скарбе.
Мяне мая Уладка адпусціла
Ды наказала, каб адной нагой
Сюды, другой — дамоў...

Жылуновіч

От гэта жонка!
А я ў акно зірнуў — і анямеў:
Ідзе Купала побач з возам...

Купала

Браце,
Як босых тых на вогнішчы, паводка
Загнала на гарышча. Заліло
Па вокны дом. Ды хлопцы ўратавалі —
Па вуліцы Кастрычніцкай на чоўнах
Дабраліся...

Жылуновіч

Чым я дапамагу?

Купала

Ля «Полымя» адно дай абсушыцца —
Прамок да ніткі.

Жылуновіч

Дык прысядзь.

Купала

О не!
Купалы-пралетара гаспадарка
Уся як ёсць палегла на падвоскі,
Атосы і драбіны.

Жылуновіч

Любы Янка,
А піцерскі ж рабочы Жылуновіч
(Сягоння ён яшчэ і Цішка Гартны)
Найперш з сялян капыльскіх, а таму
Так скажа ён табе: што шворан, рэхвы,
Калодка з абадамі, нават дышаль
З падушкамі — увесь няхітры гэты
Набор дасціпных назваў гужавога,
Даступнага ўсім транспарту не хутка
Павыпетрыцца, знікне з лексікона,
А можа, і ніколі не ўстарэе,
Хаця натхненне мы ад гідрастанцый
І домнаў, знай, бярэм...
(Смяецца.)

Купала

Даніна модзе.
А пафас, пафас ці не ад паводкі...

Жылуновіч

Ад весняй?

Купала

І рэвалюцыйнай, браце.

З'яўляецца Якуб Колас.

Колас

Дзень добры, хлопцы! Янка, я ж цябе
Шукаю...

Купала
(заўсміхаўся)
Каласок, я і знайшоўся!

Колас
Там твой на возе скарб — дык буду рады
Табе ў сваіх харомах даць прытулак.

Купала
Пакрыўдзіцца Чарот. А за спагаду,
Якубе, дзякуй. Ты заўжды быў чулы.
Прыпамінаю... Як гэта ў «Сымоне»?
Эх, чаго нам ні прыйшлося,
Брацце мілыя, ужыць!
Колькі талентаў звялося,
Колькі іх і дзе ляжыць
Невядомых, непрызнаных,
Неаплаканых нікім,
Толькі ў полі адспяваных
Ветру посвістам пустым!

Колас
Дык хіба ж мы праў не маем,
Сілы шлях свой адзначаць
І сваім уласным краем
Край свой родны называць?
І гэта, Янка, ад цябе ўсё, чуеш?

Купала
Я ж не Баян.

Колас
Ты спраўдзіў люду сненне.

Купала
Якое?

Колас
Людзьмі звацца.

Купала
Людзьмі звацца...
У словалітнях дбаў яшчэ Скарына,
Каб сненне люду спраўдзіць.

Колас
(загараецца)

Дык каму
Тады, калі не ворагу, патрэбна,
Каб сталі адрачэнцамі мы, Янка,
І выракліся тых людзей, якімі
Павінен ганарыцца наш народ?
Як, скажам, Каліноўскі, Судзілоўскі...
Ад гэтых каранёў сячы храсточкі?
І дзе?
На маладым па веку дрэве!

Купала

Жыло ў табе трывожнае, Якубе,
З юнацтва прадчуванне...
Ды ад «Іскры»,
Бач, зашугала «Полымя»! Ты, Цішка,
Рэдактар-палымянец, і табе
Крылаты гэты выраз даспадобы,
Як бачу. Хай прыходзяць абсушыцца
Да «Полымя», а часам і сагрэцца,
Не толькі Колас ды Купала...

Паштавік
(у дзвярах)

Можна?..
Парнасу прывітанне! Бандэроль.

Жылуновіч
(з пакетам)

Ад Руселя. З Кітая... Толькі што
Згадалі Судзілоўскага — і дзіва:
Пастукаўся вандроўнік сам у дзверы.

Купала

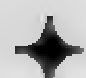
Здарожыўся, відаць,— у белым свеце
Гудзе паводка. Земляку такому
Пачэснае мы знойдзем, хлопцы, месца,
Каля агню прывецім, абагрэем
Яшчэ адну збалелую душу.

З разрэзанага канверта выпала фотакартка — сівенькі, як астатні дымок, доктар Русель. Аблічча павялічваецца, быццам ён побач, быццам размаўляе. Толькі не з намі — з бацькаўшчынай сваёй:

Я з разгуканых ростаняў дарог
Узбіўся, родная, на твой парог.
Я — доктар Русель! Выцвіў ён зусім,
У сховішчах архіўных псеўданім.
Не я дастаўся з далечы дамоў —
Як воблачка сівенькае, дымок
Ад жару крэмацыйнага кастра
З Кітая плыў да роднага Дняпра.
У веснім шале Проня, Сож і Друць.
Вяртаюся, бо многіх ты вярнуць
Наважылася — стаць самой сабой,
А не глухой, нямотнай і сляпой.
Рассыпаўшы крутыя курганы,
Вяртаюцца дамоў твае сыны.
Быў хатай свет.
У свеце боль і бой.
Шляхі... Шляхі,
Спавітыя журбой...
Асядзе дым-дымочак
На сасне.
А ці пазнаеш,
Родная, мяне?

1985—1989 гг.

ЗМЕСТ

Литературно-художественное издание

ДЗЮБА ВЛАДИМИР ИВАНОВИЧ

ДОКТОР РУССЕЛЬ

Драматическая одиссея

Минск, издательство «Мастацкая літаратура»

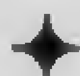
На белорусском языке

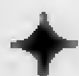
Літаратурна-мастацкае выданне

ДЗЮБА УЛАДЗІМІР ІВАНАВІЧ

ДОКТАР РУСЕЛЬ

Драматычная адысея

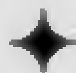

Рэдактар Л. В. Дранько-Майсюк
Мастацкі рэдактар А. М. Малышава
Тэхнічны рэдактар Г. П. Тарасевіч
Карэктар Л. П. Бялова

ІБ № 3435
Здадзена ў набор 11.09.90. Падп. да друку 03.06.91.
Фармат 84×90¹/₃₂. Папера мелаван.
Гарнітура звычайная новая. Высокі друк.
Ум. друк. арк. 6,65. Ум. фарб.-адб. 13,74.
Ул.-выд. арк. 6,68.
Тыраж 1350 экз. Зак. 731. Цана 1 р. 90 к.

Выдавецтва «Мастацкая літаратура»
Дзяржаўнага камітэта БССР па друку.
220600, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Мінскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга
паліграфкамбінат МВПА імя Я. Коласа.
220005. Мінск, Чырвоная, 23.

Дзюба У.

Д 43 Доктар Русель: Драматычная адысея. (Кансульт. і літ. рэд. А. Вялюгіна.) — Мн.: Маст. літ., 1991.— 149 с. іл.

ISBN 5-340-00642-5.

Дзюба В. Доктор Руссель: Драматическая одиссея.

Драматычная паэма «Доктар Русель» апавядае аб жыцці і дзейнасці выдатнага дзеяча міжнароднага рэвалюцыйнага руху, вучонага Мікалая Канстанцінавіча Судзілоўскага (1850—1930). Жыццё доктара Руселя (псеўданім М. К. Судзілоўскага) здзіўляючае і сапраўды легендарнае. Ён прымаў самы актыўны ўдзел у народніцкім руху ў Расіі, вёў рэвалюцыйную прапаганду ў краінах Заходняй Еўропы, быў знаёмы з К. Марксам і Ф. Энгельсам.

Тэма Беларусі, радзімы М. К. Судзілоўскага, у эпіка-драматычным гучанні твора прадстаўлена лірычнай, шчымлівай нотай.

Д $\frac{4702120202-092}{М 302(03)-91}$ 52—91 ББК 84 Бел7